

**JURISDIKCIJA UN NOLĒMUMU
ATZĪŠANA UN IZPILDE
PĀRROBEŽU
ĢIMENES LIETĀS**

Izdevums izstrādāts Eiropas Komisijas īpašās programmas "Civiltiesības" projekta "Civiltiesību jaunākās un nākotnes attīstības tendences Eiropas Savienības ietvaros" ietvaros ar Eiropas Kopienas atbalstu

Eiropas Komisija neatbild par izdevumā iekļauto informāciju

PRIEKŠVārds

Izdevumā sniegta informācija par Eiropas Padomes 2003. gada 27. novembra Regulu (EK) Nr. 2201/2003, kura regulē jautājumus par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību (profesionāļu aprindās dēvēta arī par Briseles IIbis regulu).

Šī regula cenšas sasniegt divus mērķus – no vienas puses, apkopot noteikumus, kas attiecas uz piekritību un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās, no otras puses – apkopot noteikumus, kas attiecas uz piekritību un spriedumu atzīšanu un izpildi vecāku atbildības lietās. Apvienojot šīs divas sfēras vienā dokumentā, Eiropas Savienības likumdevējs ir vadījies no tā, ka noteikumi par vecāku atbildību bieži tiek piemēroti arī laulības šķiršanas lietās un tādēļ lietderīgāk ir veidot vienu tiesību instrumentu gan laulības šķiršanās lietu, gan vecāku atbildības jautājumos.

Lai nodrošinātu interesentiem vispusīgu ieskatu par Regulas (EK) Nr. 2201/2003 noteikumiem gan par laulības lietām, gan arī ģimenes lietām un uz tām attiecināmiem piekritības, spriedumu atzīšanas un izpildes noteikumiem, izdevumā iekļauti ārvalstu un nacionālo ekspertu, kuri specializējušies civiltiesībās un starptautiskajās privāttiesībās, raksti par Regulas (EK) Nr. 2201/2003 būtiskākajiem aspektiem, problēmjautājumiem un atšķirīgo piemērošanas praksi Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Vispirms Dženovas un Bergamo ((*Genova University, Bergamo University*) Itālija) universitātes lektore Federika Persano (*Federica Persano*) savā rakstā „No Briseles IIbis regulas līdz priekšlikumam Padomes regulai, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2201/2003 attiecībā uz jurisdikciju laulības lietās un ievieš noteikumus par šajās lietās piemērojamajām tiesībām”, apskata Regulā (EK) Nr. 2201/2003 ietvertos laulības šķiršanas piekritības pamatus un noteikumus spriedumu laulības lietās atzīšanai un izpildei. Federika Persano pieskaras arī Eiropas Savienības nākotnes darba kārtības jautājumiem, proti, Priekšlikumam Padomes regulai, ar ko paredzēts grozīt Regulu (EK) Nr. 2201/2003, kā arī jauniem noteikumiem par laulības lietās piemērojamajām tiesībām.

Turpinot apskatīt Regulā (EK) Nr. 2201/2003 ietvertos jurisdikcijas noteikumus, Aberdīnas Universitātes ((*Aberdeen University*), Skotija, Apvienotā Karaliste) profesors Pols Bomonts (*Paul Beaumont*) savā rakstā „Piekritība pārrobežu lietās par vecāku atbildību” veita kritisku analīzi Regulā (EK) Nr. 2201/2003 ietvertajiem un Eiropas Savienības Tiesas praksē apskatītajiem vecāku atbildības lietu piekritības jautājumiem.

Regulā (EK) Nr. 2201/2003 ietverto vecāku atbildības jautājumu praktiskiem risinājumiem pieskaras Andrea Šulca (*Dr. Andrea Schulz*) savā rakstā „Briseles IIbis regula: spriedumu atzīšana un izpilde lietās par vecāku atbildību; ar bērna atpakaļatdošanu un saskarsmes tiesībām saistīto spriedumu ekzekvatūras atcelšanas praktiskie un juridiskie aspekti”. Andrea Šulca savā darbā ir daudz saskārusies ar vecāku atbildības problēmjaudājumu praktiskiem risinājumiem, jo viņa ir Vācijas Centrālās starptautisko aizbildnības konfliktu iestādes vadītāja.

Regulas (EK) Nr. 2201/2003 piemērošanas tiesu praksei Latvijā attiecībā uz abām tās regulētajām sfērām – pārobežu vecāku atbildības un laulības šķiršanas lietām – pievēršas Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore Irēna Kucina un Tieslietu ministrijas Civiltiesību departamenta direktore Anita Zikmane rakstā „Briseles IIbis Regulas jurisdikcijas normu piemērošana laulības lietās un vecāku atbildības lietās Latvijas tiesās”.

Regulas (EK) Nr. 2201/2003 apskatu izdevumā noslēdz Latvijas Centrālās iestādes pārstāvja bērnu pārobežu nolaupīšanas lietās Agra Skudras un Irēnas Kucinas kopīgais raksts „Briseles IIbis Regulas un Hāgas 1980. gada konvencijas normu piemērošana bērnu nolaupīšanas lietās Latvijas tiesās”, kurā aplūkota Latvijas sabiedrībā ļoti sensitīva tēma, kas kļūst arvien aktuālāka – bērna civiltiesiskā nolaupīšana, proti, kad viens no vecākiem pēc kopdzīves izbeigšanas vai laulības šķiršanas kopā ar bērnu dodas dzīvot uz citu valsti pretēji likumam un otra vecāka vēlmēm.

Izdevums paredzēts plašam interesentu lokam – praktizējošiem advokātiem un juristiem, tiesnešiem, studentiem, pasniedzējiem, valsts iestāžu darbiniekiem, kā arī citām personām, kuru darbs saistīts ar ģimenes tiesībām saistītiem pārobežu aspektiem, lai iepazīstinātu minētās personas ar Regulā ietvertajiem jautājumiem un ar tiem saistītajām aktualitātēm.

SATURS

No Briseles IIbis regulas līdz priekšlikumam Padomes regulai, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2201/2003 attiecībā uz jurisdikciju laulības lietās un ievieš noteikumus par šajās lietās piemērojamajām tiesībām (F. Persano)	7
Piekritība pārrobežu lietās par vecāku atbildību (P. Beaumont)	14
Briseles IIbis Regula: spriedumu atzīšana un izpilde lietās par vecāku atbildību; ar bērna atpakaļatdošanu un saskarsmes tiesībām saistīto spriedumu ekzekvatūras atcelšanas praktiskie un juridiskie aspekti (A. Schulz)	23
Briseles IIbis Regulas jurisdikcijas normu piemērošana laulības lietās un vecāku atbildības lietās Latvijas tiesās (I. Kucina, A. Zikmane)	30
Briseles IIbis Regulas un Hāgas 1980. gada konvencijas normu piemērošana bērnu nolaupīšanas lietās Latvijas tiesās (A. Skudra, I. Kucina)	38

**NO BRISELES IIBIS REGULAS LĪDZ PRIEKŠLIKUMAM
PADOMES REGULAI, AR KO GROZA REGULU (EK)
NR. 2201/2003 ATTIECĪBĀ UZ JURISDIKCIJU
LAULĪBAS LIETĀS UN IEVIEŠ NOTEIKUMUS PAR
ŠAJĀS LIETĀS PIEMĒROJAMAJĀM TIESĪBAM**

Federica Persano

Dženovas un Bergamo universitātes lektore

1. Saskaņā ar EK līgumiem materiālo tiesību normas ģimenes tiesību jomā nav Kopienas kompetencē (maz ticams, ka šī situācija mainīsies, stājoties spēkā Lisabonas līgumam).

Patiesībā robeža starp to, kas ir katras valsts kompetencē, un to, kas ir Kopienas kompetencē, tomēr nav tik stingri noteikta, jo šķiet, ka Kopiena uzskata, ka ģimenes tiesības jāskata Eiropas integrācijas un brīvas personu pārvietošanās kontekstā, lai nodrošinātu ģimenes statusa saglabāšanu katrā dalībvalstī.

No vienas puses, EK institūciju pilnvaras, kas sākotnēji attiecās tikai uz ekonomiku, ir paplašinātas tiktāl, ka tās tagad netieši reglamentē arī materiālo tiesību normas ģimenes tiesību jomā attiecībā uz ekonomiskās pamatbrīvības izmantošanu un pamattiesību aizsardzību. No otras puses, kopš Amsterdamas līguma (*Amsterdam Treaty*) stāšanās spēkā 1999. gadā Kopiena var tieši iejaukties jautājumos, kas skar tiesisko sadarbību civillietās, lai izveidotu kopīgu brīvības, drošības un tiesiskuma telpu.

Atbilstoši EK līguma IV sadaļai, precīzāk – tās 61.–67. pantam, Kopienai *inter alia* ir tiesības noteikt pasākumus, lai veicinātu saderību “attiecībā uz dalībvalstu kolīzijas normām un noteikumiem par piekritību” (65. panta b) apakšpunkts).

Pamatojoties uz šiem noteikumiem, 2003. gada 27. novembrī tika pieņemta Regula Nr. 2201/2003 (Briseles Iibis regula).

Šai regulai ir divkārsa nozīme, jo tās mērķis ir vienā dokumentā apkopot noteikumus, kas attiecas uz piekritību un spriedumu atzišanu un izpildi gan laulības lietās, gan lietās par vecāku atbildību.

Tā neattiecas uz tiesību kolīziju normām – tas, kādas tiesības ir piemērojamas saskaņā ar valsts iekšējiem likumiem, jānosaka pašām dalībvalstu tiesām.

Tādēļ Komisija ir pieņēmusi priekšlikumu Padomes regulai, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2201/2003 attiecībā uz jurisdikciju laulības lietās un ievieš noteikumus par šajās lietās piemērojamajām tiesībām (Roma III).

Šajā priekšlikumā paredzēta ierobežota iespēja laulātajiem izvēlēties piemērojamās tiesības un kompetento tiesu tiesvedībā, kas attiecas uz laulības šķiršanu un laulāto juridisko atšķiršanu (ierosinātie noteikumi neattiecas uz laulības atzīšanu par neesošu, ja pušu autonomijas princips ir atzīts par nepiemērojamu).

Turpmāk galvenajos vilcienos tiks izskatīts minētais priekšlikums, līdztekus analizējot arī regulas noteikumus attiecībā uz laulības lietām, par kurām ir šis raksts.

2. Runājot par regulas materiālo piemērošanas jomu, tā, pirmkārt, attiecas uz civilo tiesvedību laulības lietās, lai arī kādā tiesā vai tribunālā attiecīgā lieta netiktu izskatīta (tā neattiecas uz procedūrām, kas ir tikai un vienīgi reliģiskas); regula piemērojama arī ārpus tiesas procedūrām laulības lietās (piemēram, administratīvajām procedūrām, kas oficiāli atzītas kādā no dalībvalstīm).

Otrkārt, atbilstoši preambulas astotajam apsvērumam regula attiecas tikai uz nolēmumiem, kas skar laulības šķiršanu: vārds "spriedums" attiecas tikai uz nolēmumiem, kuru iznākums ir laulības šķiršana, laulāto atšķiršana vai laulības atzīšanu par neesošu, un neskar, piemēram, jautājumus par laulības šķiršanas pamatojumu, laulāto mantas piederību vai jebkuriem citiem saistītiem pasākumiem, ar šķirto vai atšķirto laulāto mantošanas tiesībām saistītos jautājumus un uzturēšanas pienākumus.

Laulāto vecāku atbildība ir vienīgās laulības šķiršanas sekas, kas ir reglamentētas regulā.

Savukārt attiecībā uz regulas piemērojamību laika ziņā jāatgādina, ka minētā regula tika pieņemta 2003. gada 27. novembrī un stājās spēkā 2005. gada 1. martā (72. pants).

Ņemot vērā tās 64. panta nosacījumus, regula ir piemērojama arī tiesvedībai, kas ir uzsākta, un spriedumiem, kas ir pieņemti pirms minētā datuma.

64. panta 4. punktā ir teikts, ka spriedumus, kas ir pieņemti pirms 2005. gada 1. marta lietās, kuras ir uzsāktas pirms dienas, kad spēkā stājusies Regula Nr. 1347/2000, atzīst un izpilda saskaņā ar Briseles IIbis regulu, ja piekritības pamatā ir noteikumi, kas saskan ar Briseles IIbis regulu, Regulu Nr. 1347/2000 vai konvenciju, kas ir spēkā starp izcelsmes dalībvalsti un izpildes dalībvalsti.

Ģenerālvokāte *Kokott Hadadi* lietā ir norādījusi, ka atbilstoši regulas 64. panta 4. punktam nav nozīmes tam, vai noteikumus, ar kuriem tiesa, kurā iesniegta prasība, pamatojusi lietas piekritību, var vai nevar pārbaudīt. Vienīgais, kas jāpierāda, ir tas, ka tiesa, kas ir pieņēmusi attiecīgo nolēmumu, būtu bijusi piekritīga, arī pamatojoties uz regulas noteikumiem: "64. panta 4. punktam ir jānodrošina regulas atzīšanas noteikumu plaša piemērošana spriedumos visās tiesās, kas, piemērojot saskaņotās vai konvencijās noteiktās normas, arī būtu bijušas piekritīgas".

Ģeogrāfiski regula ir piemērojama visām dalībvalstīm, izņemot Dāniju.

Visbeidzot, attiecībā uz regulas subjektīvo darbības jomu 6. pantā ir norādīts, ka laulāto, kura a) pastāvīgā dzīvesvieta ir kādā dalībvalstī vai kuram b) ir kādas dalībvalsts piederība (vai, Apvienotās Karalistes un Īrijas gadījumā, “domicils” kādas šīs dalībvalsts teritorijā), drīkst iesūdzēt tiesā citā dalībvalstī tikai saskaņā ar 3., 4. un 5. pantu.

Regulā tomēr nav skaidrots, kas ir pastāvīgā dzīvesvieta; saskaņā ar Eiropas Parlamenta 2008. gada 21. oktobra normatīvo rezolūciju šis termins nozīmē “vietu, kur persona parasti uzturas” un atbilst autonomam EK tiesību aktu jēdzienam nevis “pastāvīgās dzīvesvietas” jēdzienam valsts tiesībās.

Turklāt 3. panta b) apakšpunktā nav ieviests autonomas pilsonības jēdziens; tātad saskaņā ar EK tiesībām katra dalībvalsts nenoliedzami var pati brīvi noteikt kritērijus, pamatojoties uz kuriem tā piešķir pilsonību.

Regulā nekas nav teikts arī par to, kādas sekas var radīt dubultpilsonība.

Attiecībā uz šo ģenerālvokāte *Juliane Kokott* jau minētajā *Hadadi* lietā secināja, ka regulas 3. panta 1. punkta b) apakšpunkta piemērošanas nolūkos nevar izmantot tikai [savas] valsts tiesību normas, lai noteiktu, kāda pilsonība ir dubultpilsonības gadījumā, proti, kura no vairākām pilsonībām ir jāņem vērā.

Drīzāk jau šajā kontekstā ir autonomi jāinterpretē jēdziens “pilsonība”. Tikai autonoma interpretācija nodrošina, ka visās dalībvalstīs tiks vienādi piemēroti regulas piekritības noteikumi.

Ja laulātajiem ir vairākas pilsonības, tad, nosakot piekritību saskaņā ar 3. panta 1. punkta b) apakšpunkta noteikumiem, jāņem vērā ne tikai biežāk izmantotā pilsonība; saskaņā ar šo tiesību normu piekritīgas ir tiesas visās tajās dalībvalstīs, kuru pilsonība laulātajiem ir kopīga.

3. Regulas 3. pantā izklāstīta vesela piekritības pamatojuma sistēma, kuras pamatā ir princips, ka starp iesaistītajām pusēm un jurisdikcijas dalībvalsti jābūt reālai saiknei.

Atšķirībā no Regulas Nr. 44/2001 šajā gadījumā nav noteikta vispārēja piekritīgā tiesa un nav izveidota dažādu piekritības pamatojumu hierarhija, t. i., neviens no pamatojumiem nav būtiskāks par pārējiem.

Saskaņā ar regulas 3. panta a) apakšpunktu starptautisko piekritību nosaka, pamatojoties uz pastāvīgo dzīvesvietu, turpretim saskaņā ar b) apakšpunktu starptautiskās piekritības pamats ir valsts piederība (vai domicils tajā nozīmē, kādā šis termins tiek lietots Apvienotajā Karalistē un Īrijā).

Regulas 4. pantā ir noteikts, ka pretprasība, ja tā tiek iesniegta, jāiesniedz tajā pašā tiesā, kurā tiek izskatīta sākotnējā prasība, lai visas prasības, kas saistītas ar laulības iziršanu un ietilpst šīs regulas darbības jomā, varētu izskatīt kopā.

Regulas 5. pantā ir noteikts, ka dalībvalsts tiesai, kas ir pasludinājusi spriedumu par laulāto atšķiršanu, piekritt arī minētā lēmuma pārveide par laulības šķiršanu, ja to paredz dalībvalsts likumi.

Saskaņā ar 6. pantu piekritības pamatojums, kas noteikts regulas 3.–5. pantā, ir ekskluzīvs: laulāto, kura pastāvīgā dzīvesvieta ir kādā dalībvalstī vai kuram ir kādas dalībvalsts piederība (vai domicils Apvienotajā Karalistē un Īrijā), drīkst iesūdzēt tiesā citā dalībvalstī, tikai pamatojoties uz šiem noteikumiem.

Jāatzīmē, ka 6. pants skatāms saistībā ar 7. panta 1. punktu, saskaņā ar kuru tad, ja dalībvalsts tiesām nav piekritības saskaņā ar 3.–6. pantu, piekritību katrā dalībvalstī nosaka šis valsts tiesību akti (Itālijā – Likuma Nr. 218/1995 32. pants).

Saskaņā ar regulas 6. panta noteikumiem vieniem pašiem faktiski tiktu liegts izmantot dalībvalstu tiesību aktus ik reizi, kad 3.–5. pantā noteiktie piekritības pamati nav piemērojami, tādējādi liekot dalībvalstu tiesām atteikties no piekritības par labu trešo valstu tiesām.

Regulas 7. panta 1. punktā šī situācija ir labota, proti, dalībvalstu tiesu piekritību atļauts noteikt, pamatojoties uz nacionālajiem standartiem; atbilstoši šim pantam laulāto, kurš i) ir kādas dalībvalsts pilsonis (vai kuram, Apvienotās Karalistes un Īrijas gadījumā, ir domicils Apvienotajā Karalistē vai Īrijā) un kurš ii) pastāvīgi nedzīvo dalībvalstī, drīkst iesūdzēt tiesā pilsonības dalībvalstī.

Turklāt 7. panta 2. punktā ir noteikts, ka visos gadījumos, kuriem regulā nav paredzēta izņēmuma piekritība, proti, ja atbildētājs nav nevienas dalībvalsts pilsonis un pastāvīgi dzīvo trešajā valstī, dalībvalstis drīkst piemērot savus tiesību aktus.

Tomēr *Lopez* lietā tiesa paskaidroja, ka 6. un 7. pants ir jāinterpretē tādējādi, ka tajos gadījumos, kad laulības šķiršanas procesā atbildētājam nav pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstī un viņš nav dalībvalsts pilsonis, dalībvalsts tiesas, lai varētu izskatīt šo prasību, nevar pamatot savu jurisdikciju ar valsts tiesībām, ja citas dalībvalsts tiesām ir jurisdikcija saskaņā ar regulas 3. pantu, kura mērķis ir ieviest vienādas tiesību kolīziju normas laulības šķiršanas lietās, lai nodrošinātu personu brīvu pārvietošanos.

Tātad regula attiecas arī uz trešo valstu pilsoņiem, kuru saistība ar kādu dalībvalsti ir pietiekami cieša, un tādējādi regulā noteiktie starptautiskās piekritības pamati ir piemērojami *erga omnes*.

Šī situācija ir paredzēta arī ierosinātajā Romas III regulā, kurā: i) 6. pants ir svītrots, jo tas var radīt neskaidrību; ii) ir pieņemta jauna 7. panta redakcija, kurā ieviests vienots un izsmeļošs noteikums pārējās jurisdikcijas jautājumā.

Jāatzīmē, ka steidzamos gadījumos dalībvalsts tiesa drīkst noteikt pagaidu aizsardzības pasākumus attiecībā uz personām un īpašumu, turklāt arī tad, ja laulības šķiršana saskaņā ar šo regulu nav ierosināta šajā tiesā (20. panta 1. punkts).

Visbeidzot, ja ir izpildīti daži nosacījumi, tiesa, kas atbilstoši regulas noteikumiem izskata prasību šķirt laulību, atbilstoši 12. panta 1. punkta noteikumiem par vienošanos par piekritību var būt tiesīga lemt arī par vecāku atbildības jautājumiem, kas izriet no laulības šķiršanas.

4. Ir svarīgi paskaidrot, ka iepriekš minētie piekritības pamati ir sagatavoti tā, lai atbilstu objektīvām prasībām, būtu saskaņā ar pušu interesēm, iekļautu elastīgus noteikumus, kas ļautu nodrošināt mobilitāti, un atbilstu personu vajadzībām, neupurējot juridisko noteiktību.

Komisijas Zaļajā grāmatā par laulības šķiršanai piemērojamajiem tiesību aktiem un jurisdikciju ir norādīts, ka jurisdikcijas noteikumi pilnībā neatbilst šiem mērķiem: ja nav vienveidīgu kolīziju normu, vairāku alternatīvu jurisdikcijas pamatu esamības dēļ var tikt piemēroti tiesību akti, ar kuriem laulātajiem var nebūt visciešākā saistība.

Pie tam pašlaik spēkā esošie noteikumi var mudināt vienu no laulātajiem “skriet uz tiesu”, t. i., iesniegt pieteikumu tiesā, pirms to ir izdarījis otrs laulātais, lai nodrošinātu, ka tiesvedība notiek saskaņā ar tiesībām, kas aizsargā viņa intereses.

Lai novērstu šādu risku, priekšlikuma 3.a pantā uzlabota tiesas pieejamība laulātajiem ar dažādu pilsonību, ļaujot viņiem pēc kopīgas vienošanās norādīt tiesu vai tiesas dalībvalstī, kuras pilsonis ir viens no viņiem. Šī iespēja attiecas uz laulātajiem, kuri dzīvo dalībvalstīs, kā arī laulātajiem, kuri dzīvo trešajās valstīs.

Ar šo noteikumu tiek ieviesta ierobežota iespēja, laulātajiem laulības šķiršanas un laulāto šķirtības gadījumos kopīgi vienojoties, norādīt kompetento tiesu (“prorogācija”).

Laulātie, kuri norāda kompetento tiesu, var izmantot arī iespēju izvēlēties piemērojamās tiesības saskaņā ar 20.a pantu.

Šā noteikuma pamatā vispirms jau ir pašu laulāto izvēle, kas aprobežojas ar tiesībām, ar kurām laulātajiem ir cieša saistība, lai izvairītos no “eksotisku” tiesību piemērošanas, ar kurām laulātajiem ir vāja saistība vai tās nav vispār.

Ja laulātie neizdara izvēli, saskaņā ar 20.b panta noteikumiem piemērojamās tiesības nosaka, pamatojoties uz saistošo faktoru gradāciju, kas nodrošinās, ka laulības lietas tiesvedības process norit saskaņā ar to tiesisko kārtību, ar kuru laulātie ir cieši saistīti. Pirmais kritērijs ir laulāto pastāvīgā dzīvesvieta un, ja tās nav, pēdējā pastāvīgā dzīvesvieta, ja viens no laulātajiem tur vēl dzīvo.

Saskaņā ar 20.c pantu ierosinātā regula paredzēta universālai piemērošanai, ar to saprotot, ka tiesību kolīziju normas var norādīt Eiropas Savienības dalībvalstu tiesības vai trešo valstu tiesības.

5. Saistībā ar piekritības noskaidrošanu obligāts priekšnoteikums ir tas, ka dalībvalstī pieņemtu spriedumu atzīšanai un izpildei jāpamatojas uz savstarpējas uzticēšanās principu.

Tālab saskaņā ar 17. pantu katra dalībvalsts tiesa izvērtē tikai savu piekritību. Tāpēc šajā kontekstā var izveidoties trīs atšķirīgas situācijas: i) ja tiesā ir iesniegta prasība, kas saskaņā ar regulu nav tai piekritīga un nav piekritīga arī citu dalībvalstu tiesām, ir piemērojams 7. pants par pārējiem piekritības jautājumiem; ii) ja tiesā ir iesniegta prasība, kas nav tai piekritīga, bet kas saskaņā ar regulu ir piekritīga citas dalībvalsts tiesai, tai pēc savas iniciatīvas jāpaziņo, ka tai nav piekritības; iii) ja attiecīgā tiesa saskaņā ar regulu ir piekritīga, citu dalībvalstu tiesas vairs nav piekritīgas un tām jānoraida visi turpmākie pieteikumi.

Princips, kas ir iekļauts ii) un iii) punktā, noteikts arī regulas 16. un 19. panta noteikumos par *lis pendens* dalībvalstu tiesu starpā, kuru mērķis ir nodrošināt juridisku skaidrību un novērst vienlaicīgas darbības un varbūtību, ka varētu tikt pasludināti nesavienojami spriedumi, un kuru pamatā būtībā ir atbilstošie Regulas Nr. 44/2001 noteikumi.

Būtiskākais regulas jauninājums ir tas, ka *lis pendens* ir lietots ļoti plašā nozīmē, atmetot prasību, ka pieteikuma cēloņiem jābūt patiesi vienādiem: piemēram, ja ir iesniegts laulāto atšķiršanas pieteikums, nav iespējams citā dalībvalstī ierosināt to pašu laulāto laulības šķiršanas lietu vai procesu minētās laulības atzīšanai par neesošu, kaut arī šīm lietām ir atšķirīgs priekšmets.

Turklāt regulas 19. panta 3. punktā ir īpaši noteikts, ka persona, kura ir iesniegusi attiecīgo prasību tajā tiesā, kurā prasība ir iesniegta kā otrajā, drīkst pēc savas vēlēšanās šo prasību iesniegt tiesā, kas ir uzņēmusies lietas izskatīšanu, jo tajā pirmajā iesniegta prasība.

6. Attiecībā uz spriedumu atzīšanu un izpildi regulas 21. pantā ir paredzēta visu spriedumu automātiska atzīšana bez īpašas starpprocedūras (1. punkts) un bez īpašas procedūras dalībvalsts civiltāvokļa aktu atjaunošanai saistībā ar galīgo spriedumu, kas izsludināts citā dalībvalstī (2. punkts).

Saskaņā ar 21. panta 3. punktu jebkura ieinteresētā puse var pieprasīt nolēmumu par to, vai spriedums ir vai nav jāatzīst; tādā gadījumā ievēro procedūru, kas paredzēta 2. iedaļā attiecībā uz spriedumu izpildi.

Minētā procedūra ir līdzīga tai, kas paredzēta Regulā Nr. 44/2001, proti, izpildāmības deklarāciju pieņem tiesnesis procesā *ex parte* un to var pārsūdzēt.

Tomēr atšķirībā no Regulas Nr. 44/2001 41. panta regulas 31. panta 2. punktā ir noteikts, ka tiesa, kurā ir iesniegta prasība, pieteikumu *ex officio* drīkst noraidīt tikai tāda sprieduma neatzīšanas iemesla dēļ, kas norādīts Regulā Nr. 2201/2003.

Sprieduma neatzīšanas iemesli var būt tikai šādi: i) šā sprieduma atzīšana ir klaji pretrunā sabiedriskajai kārtībai vai ii) dokuments, uz kura pamata ierosināta lieta, atbildētājam nav uzrādīts pietiekamu laiku iepriekš, lai viņš varētu nodrošināt sev aizstāvību, vai iii) šā sprieduma atzīšana ir pretrunā citam spriedumam (22. pants).

Tiesa, kurā ir iesniegts pieteikums par sprieduma atzīšanu vai neatzīšanu, nedrīkst apstrīdēt nedz izcelsmes dalībvalsts tiesas piekritību, nedz faktu konstatējumus.

Jāatzīmē, ka *Rinau* lietā tika uzdots jautājums, kā 31. panta 1. punkts ir piemērojams tad, ja ieinteresētā puse ir iesniegusi pieteikumu par nolēmuma neatzīšanu, pirms ir iesniegts pieteikums par šā nolēmuma atzīšanu.

EK Tiesa norādīja, ka tad, ja ir runa par pieteikumu par neatzīšanu, pieteikuma iesniedzējs ir tā pati persona, pret kuru ir iesniegts pieteikums par izpildāmības pasludināšanu, tāpēc personai, pret kuru ir iesniegts pieteikums par neatzīšanu, nevar liegt iespēju sniegt apsvērumus.

Jebkāds cits risinājums ierobežotu pieteikuma iesniedzēja rīcības efektivitāti.

Visbeidzot, ja kāda sprieduma atzīšanu izvirza kā iepriekš izlemjamo jautājumu kādas dalībvalsts tiesā, tiesa drīkst izlemt šo jautājumu (21. panta 4. punkts).

PIEKRITĪBA PĀRROBEŽU LIETĀS PAR VECĀKU ATBILDĪBU

Profesors Paul R. Beaumont
Aberdīnas Universitātes lektors,
Skotija, Apvienotā Karaliste

A. Vecāku atbildības lietās piemērojamo piekritības noteikumu mērķis

Kopienas likumdevēja nodomi, Briseles IIbis regulā (Regulā Nr. 2201/2003) paredzot piekritības noteikumus, kas piemērojami lietās par vecāku atbildību, ir izklāstīti regulas apsvērumos, proti:

“(12) Šajā regulā noteiktais piekritības pamats lietās par vecāku atbildību ir izveidots, ņemot vērā bērna intereses, jo īpaši tuvuma kritēriju. Tas nozīmē, ka piekritība ir, pirmkārt, bērna pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstij, izņemot dažus gadījumus, kad pastāvīgā dzīvesvieta mainīta, [vai] saskaņā ar vienošanos starp personām, kam ir vecāku atbildība.

(13) Bērna interesēs šī regula izņēmuma kārtā vai noteiktos apstākļos pieļauj to, ka tiesa, kurai ir piekritība, var nodot lietu citas dalībvalsts tiesai, ja šī tiesas atrašanās vieta ir labāka, lai izspriestu lietu. Tomēr tādā gadījumā otrai tiesai nedrīkstētu ļaut nodot lietu trešai tiesai.”

Minētie apsvērumi nekādā ziņā nesniedz pilnīgu pārskatu par piekritības noteikumiem, jo tajos nav ņemti vērā regulas 13. un 14. panta noteikumi. Tomēr zīmīgi, ka saskaņā ar iepriekšminēto apsvērumu likumdevēja mērķis bija radīt tādus piekritības noteikumus, kas ir sagatavoti, “ņemot vērā bērna intereses”. Tas nenozīmē, ka, piemērojot piekritības noteikumus, piekritību vienmēr īstenoš tā tiesa, kas, ņemot vērā bērna intereses, ir vislabāk piemērota attiecīgās lietas izskatīšanai. Tiesām ir jāpiemēro vispārējais piekritības princips, kura pamatā ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, un alternatīvais princips, proti, piekritības noteikšana, pamatojoties uz bērna klātbūtni, neatkarīgi no tā, vai šie noteikumi, pēc to domām, ir vai nav izskatāmajā lietā iesaistīto bērnu interesēs. Turpretim piekritība, kuras pamatā ir pušu autonomija, tiesām jāpieņem tikai tad, ja tās uzskata, ka tas ir bērna interesēs, un tiesa, kurai ir piekritība saskaņā ar regulas noteikumiem, “izņēmuma kārtā” var nodot lietu citai dalībvalstij, ja tā uzskata, ka tas ir bērna interesēs.

Saskaņā ar regulas 12. apsvērumu piekritības pamats ir noteikts, ņemot vērā “tuvuma kritēriju”, kas savukārt ir bērna interešu izpausme. Nav skaidrs, kas domāts ar šādu “tuvuma” principu. Ģenerālvokāte *Kokott* 2009. gada 29. janvāra secinājumos lietā C-523/07 A ir patstāvīgi definējusi regulā lietotos jēdzienus un norādījusi, ka tuvuma principam atbilst gan vispārējā piekritība, kas paredzēta regulas 8. pantā un kuras pamatā ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, gan 13. pantā paredzētā alternatīvā piekritība, kuras pamatā ir bērna klātbūtne. Tomēr skaidrs, ka “tuvuma” princips nedrīkst būt svarīgāks par kādu citu, regulas apsvērumos pat neminētu principu, proti, “pušu autonomijas” principu. Kā tas ir izklāstīts turpmāk, regulas 8. pantā paredzētā vispārējā piekritība un 13. pantā paredzētā piekritība, kuras pamatā ir bērna klātbūtne, ir pakārtota tam, vai tiek izmantota 12. pantā paredzētā piekritība pēc vienošanās (lai gan savu secinājumu 22. zemspītras piezīmē ģenerālvokāte *Kokott* norāda: “Tomēr 12. panta priekšroka pār 13. pantu rada problēmas.”). Regulas 12. pantā tomēr nav paredzēta tikai pušu autonomija, jo arī izvēlētajai tiesai ir jāpiekrīt, ka piekritības izvēle, ko izdarījušas personas, kurām ir vecāku atbildība, tiešām ir bērna (labākajās) interesēs. Turklāt iespējams, ka izvēlēta tiesa galu galā tomēr ievēros “tuvuma” principu, jo saskaņā ar regulas 15. pantu tā var nodot lietu citai dalībvalstij, “ar kuru bērnam ir īpaša saikne”. Tomēr grūti saprast, kā izvēlēta tiesa var vispirms konstatēt, ka “bērna (labākajās) interesēs” ir pašai izskatīt attiecīgo lietu atbilstoši 12. panta noteikumiem, un vēlāk secināt, ka “bērna interesēs” ir nodot lietu citai tiesai atbilstoši 15. panta noteikumiem.

B. Vispārējā piekritība lietās par vecāku atbildību

“8. pants

Vispārējā piekritība

1. Dalībvalsts tiesām ir piekritīgas lietas par vecāku atbildību par bērnu, kura pastāvīgā dzīvesvieta ir šajā dalībvalstī brīdī, kad tiesā iesniegta prasība.

2. Uz šā panta 1. punktu attiecas 9., 10. un 12. panta noteikumi.”

Pirmo vērā ņemamo jēdziena “pastāvīgā dzīvesvieta” analīzi vecāku atbildības kontekstā ir veikusi Eiropas Kopienu Tiesa (EKT) lietā C-523/07 A. Ģenerālvokāte *Kokott* norāda, ka jēdziens “pastāvīgā dzīvesvieta” ar šo jomu saistītajās daudzpusējās konvencijās nemaz nav definēts. Tā tas tiešām ir, jo gan 1980. gada Hāgas konvencijā par bērnu nolaupīšanu, gan 1996. gada Hāgas konvencijā par bērnu aizsardzību pastāvīgās dzīvesvietas jēdziens apzināti nav definēts. Ģenerālvokāte *Kokott* arī norāda, ka pastāvīgās dzīvesvietas definīcija, ko ziņojumā par Bri-seles II konvenciju, kura gan nestājās spēkā, taču kļuva par Bri-seles IIbis regulas priekšteci, formulēja profesore *Borras*, nav piemērota, jo tā attiecas uz pieaugušajiem, kuri ir iesaistīti laulības šķiršanas lietā.

Ģenerālvokāte to skaidro šādi:

“Katrā ziņā maziem bērniem galvenā nozīme ir nevis pašu gribai, bet gan vecāku gribai, jo vecākiem kā daļa no aizbildnības tiesībām ir arī tiesības noteikt bērna dzīvesvietu. Turklāt, iespējams, tieši strīdos par aizbildnības tiesībām saduras aizbildņu priekšstati par to, kur bērnam ir jādzīvo. Līdz ar to tēva un/vai mātes nodoms ar bērnu apmesties dzīvot noteiktā vietā var būt tikai norāde par šī bērna pastāvīgo dzīvesvietu, nevis nosacījums, kam vienīgajam ir galvenā nozīme.” (36)

Ģenerālvokāte *Kokott* skar ļoti būtisku jautājumu. Ir grūti noteikt bērna pastāvīgo dzīvesvietu, ja personas, kurām ir vecāku atbildība, nav vienisprātis par to, kur bērnam būtu jādzīvo. Ja bērns ir aizvests no viņa pastāvīgās dzīvesvietas vai tiek aizturēts vietā, kas nav viņa pastāvīgā dzīvesvieta, un kāda no personām, kurām ir vecāku atbildība, nav ar to mierā, šī persona var atsaukties uz noteikumiem par bērnu nolaupīšanu un pieprasīt bērna atpakaļatdošanu (sk. regulas 10. un 11. pantu). Tāpēc noteikumi par piekritību vecāku atbildības lietās parasti kļūst strīdīgi tikai tad, ja personas, kurām ir vecāku atbildība, sākumā ir vienojušās par to, ka bērns izbrauks no valsts, vai vismaz tam piekritušas, taču pēc tam šo personu priekšstati par to, kur bērnam jādzīvo, izrādījušies atšķirīgi. Ja visas personas, kurām ir vecāku atbildība, ir vienisprātis par to, kur viņu bērnam ir jādzīvo, tad valstij, uz kuru bērns pārceļas, drīz pēc bērna pārceļšanās būtu jākļūst par viņa pastāvīgo dzīvesvietu. Taču tad, ja bērns ir pārcēlies uz jaunu dzīvesvietu saskaņā ar visu to personu kopīgo vēlmi, kurām ir vecāku atbildība, bet kāda no šīm personām dažus mēnešus pēc pārceļšanās uz jaunās dzīvesvietas valsti vēlas kopā ar bērnu šo valsti pamest, rodas jautājums, kurā valstī ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta. Ja bērns jaunās dzīvesvietas valstī (x) ir pavadījis ievērojamu laika posmu, piemēram, sešus mēnešus, un sākumā visas personas, kurām ir vecāku atbildība, bijušas vienisprātis, ka bērnam jādzīvo šajā valstī, šī valsts (x) arī ir uzskatāma par bērna pastāvīgo dzīvesvietu, kaut arī kāda no personām, kurām ir vecāku atbildība, vēlāk ir pārdomājusi un vēlas, lai bērns dzīvotu citā valstī (y).

Ģenerālvokāte neuzskatīja, ka vecāku atbildības jomā būtu piemērojama EKT prakse attiecībā uz pastāvīgās dzīvesvietas jēdzienu citās jomās. Viņa neļāvās arī kārdinājumam pastāvīgās dzīvesvietas jēdzienu šajā kontekstā definēt pārāk šauri un stingri, uzsverot, ka tieši valsts tiesai, nevis EKT, ir kopumā jānovērtē visi apstākļi (48. punkts). Tomēr viņa noteikti iestājās par to, lai, lietā par vecāku atbildību vērtējot, kur ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, būtiskākās būtu bērna intereses, norādot, ka pastāvīgā dzīvesvieta ir “vieta, kur ir bērna patieso interešu centrs”.

EKT (trešā palāta) 2009. gada 2. aprīļa spriedumā ņēma vērā ģenerālvokātes ieteikumu un neizskatīja tiesas praksi attiecībā uz pastāvīgās dzīvesvietas jēdzienu citās jomās, kā arī atzina, ka bērna pastāvīgā dzīvesvieta jānosaka valsts tiesai, ņemot vērā visus katra konkrētā gadījuma apstākļus. Tiesa tomēr bija apdomīga un nenoteica “pārbaudi par to, kur ir bērna interešu centrs”. Tiesa sprieda šādi:

“38. Līdztekus bērna fiziskajai klātbūtnei dalībvalstī vērā ir jāņem citi faktori, kas var liecināt, ka šai klātbūtnei nav pagaidu vai gadījuma raksturs un ka bērna dzīvesvietu raksturo zināma integrācija sociālajā un ģimenes vidē.

39. Jo īpaši vērā ir jāņem ilgums, regularitāte, apstākļi un uzturēšanās dalībvalsts teritorijā un ģimenes pārcelšanās šajā valstī iemesli, bērna pilsonība, bērna izglītošanas vieta un apstākļi, valodu zināšanas un bērna ģimenes un sociālie sakari minētajā valstī.

40. Kā atzīmēts ģenerālvokātes secinājumu 44. punktā, uz pastāvīgās dzīvesvietas maiņu var norādīt vecāku nodoms kopā ar bērnu apmesties dzīvot citā valstī, kas izpaužas noteiktos ārējos apstākļos, piemēram, mājokļa iegāde vai īre mērķa valstī. Šāda norāde var būt arī lūguma iesniegšana attiecīgajām minētās valsts iestādēm sociālā dzīvokļa saņemšanai.

41. Turpretim apstākļi, ka bērni īslaicīgi uzturas dalībvalstī, kur viņiem nav noteiktas dzīvesvietas, var būt norāde, ka šo bērnu pastāvīgā dzīvesvieta neattiecas šajā dalībvalstī.

42. Valsts tiesai bērnu pastāvīgā dzīvesvieta ir jānosaka, ņemot vērā šā sprieduma 38.–41. punktā noteiktos kritērijus un veicot visaptverošu vērtējumu.

43. Tomēr nav izslēgts, ka noteikt dalībvalsti, kurā atrodas bērna pastāvīgā dzīvesvieta, šā vērtējuma rezultātā izrādīsies neiespējami. Šajā izņēmuma gadījumā un ja regulas 12. pants, kas attiecas uz valsts tiesu piekritību jautājumos par vecāku atbildību, ja šie jautājumi ir saistīti ar pieteikumu par laulības šķiršanu, laulāto atšķiršanu vai laulības atzīšanu par neesošu, nav piemērojams, dalībvalsts, kurā atrodas bērns, tiesām atbilstoši regulas 13. panta 1. punktam ir piekritība izskatīt lietu pēc būtības.”

EKT pamatoti nenorādīja visus faktorus, kas valsts tiesām jāņem vērā, nosakot, vai bērna dzīvesvietu valstī “raksturo zināma integrācija sociālajā un ģimenes vidē”. Faktors, ko tiesa tomēr piemin un kas ir īpaši strīdīgs, ir “pilsonība”. Uzskatīt, ka bērna pilsonība jāņem vērā, nosakot šā bērna pastāvīgo dzīvesvietu, nešķiet pareizi. Pastāvīgā dzīvesvieta un pilsonība ir divi dažādi saistošie faktori. Pēdējais, proti, pilsonība, nenozīmē nedz to, ka persona dzīvo savas pilsonības valstī, nedz to, ka tā šajā valstī dzīvo “pastāvīgi”. Ļoti daudzi cilvēki ir kādas valsts pilsoņi, taču šo valsti tikai apmeklē un parasti tajā nedzīvo. Tiesa arī uzskata, ka vecāku nodoms kopā ar bērnu apmesties dzīvot citā valstī “var” norādīt uz pastāvīgās dzīvesvietas maiņu. Tas no tiesas puses ir pārāk maigi teikts. Grūti iedomāties situāciju, kurā tas, ka personas, kurām ir vecāku atbildība, ir paudušas kopīgu nodomu “kopā ar bērnu” apmesties dzīvot citā valstī, nebūtu vismaz “norāde” uz pastāvīgās dzīvesvietas maiņu. Protams, ar šādu nodomu vien nepietiek – bērnam kādu laiku patiesi jānodzīvo attiecīgajā valstī, lai notiktu jau minētā “integrācija sociālajā un ģimenes vidē”.

Tomēr kopīgs nodoms apmesties kādā valstī noteikti liecina par to, ka ģimene vēlas iekļauties jaunajā vidē, un, nosakot, kur ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, tas ir ļoti būtiski. Tiesa īpaši uzsver šāda nodoma objektīvās izpausmes, piemēram, nekustamā īpašuma iegādi vai īri vai lūgumu piešķirt sociālo dzīvokli. Tas ir ļoti pareizi, jo, kā visiem zināms, pārliecināties par kāda subjektīvajiem nodomiem ir ļoti grūti. Turklāt ieinteresētās puses, paužot savus agrākos vai tagadējos uzskatus, var ietekmēties no tā, kas tām varētu būt izdevīgi piekritības noteikšanas procesā.

Tiesa piekrīt regulas autoru uzskatam, ka ir iespējami gadījumi, kad pastāvīgās dzīvesvietas nav; šajos "izņēmuma gadījumos" jāpiemēro regulas 13. pantā paredzētā piekritība, kuras pamatā ir bērna fiziskā klātbūtne, ja vien ieinteresētās puses nav vienojušās par piekritību atbilstoši 12. panta noteikumiem.

C. Iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas piekritības turpināšanās

"9. pants

Bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas piekritības turpināšanās

1. Ja bērns likumīgi pārvietojas no vienas dalībvalsts uz citu un iegūst tajā jaunu pastāvīgu dzīvesvietu, bērna iepriekšējās dzīvesvietas dalībvalsts tiesām, atkāpjoties no 8. panta, saglabājas piekritība trīs mēnešus pēc pārvietošanās, lai varētu labot tādu spriedumu par saskarsmes tiesībām, kas izdots šajā dalībvalstī, pirms bērns pārvietojās uz citu valsti, ja persona, kam atbilstoši spriedumam par saskarsmes tiesībām ir saskarsmes tiesības, turpina pastāvīgi dzīvot bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstī.

2. Šā panta 1. punktu nepiemēro, ja persona, kam ir saskarsmes tiesības un kas minēta 1. punktā, ir pieņēmusi bērna jaunās pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts tiesu piekritību, piedaloties šajās tiesās notiekošos tiesas procesos bez to piekritības apstrīdēšanas."

Ģenerālvokāte *Kokott* savos secinājumos lietā C-523/07 A norāda:

"43. Likumīgas pārceļšanās gadījumā arī pēc ļoti īsa laika par pastāvīgo dzīvesvietu var uzskatīt jauno dzīvesvietu citā valstī. To norāda Regulas Nr. 2201/2003 9. panta 1. punkts noteikumi. Saskaņā ar šo tiesību normu bērna iepriekšējās dzīvesvietas dalībvalsts tiesām, neņemot vērā 8. panta noteikumus, saglabājas jurisdikcija trīs mēnešus pēc pārvietošanās, lai varētu labot spriedumu par saskarsmes tiesībām, kas izdots šajā dalībvalstī, pirms bērns pārvietojās uz citu valsti, ja persona, kurai atbilstoši spriedumam par saskarsmes tiesībām ir saskarsmes tiesības, turpina pastāvīgi dzīvot bērna iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalstī.

Tāpat šā noteikuma pamatā ir doma, ka jau līdz triju mēnešu termiņa beigām pastāvīgā dzīvesvieta var būt jaunajā vietā, līdz ar to ir nepieciešams no 8. panta noteikumiem atšķirīgs jurisdikcijas regulējums par labu iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts tiesām.”

Nemot vērā to, ka tikai ļoti retos gadījumos trīs mēnešu laikā pēc likumīgas pārcelšanās pastāvīgā dzīvesvieta būtiski mainīsies, un to, ka 9. panta noteikumi ir piemērojami, tikai sākot no dienas, kad pastāvīgā dzīvesvieta ir mainījusies, un beidzot ar dienu, kad pagājuši trīs mēneši kopš pārcelšanās, šķiet, ka laika sprādis, kurā 9. pantu varētu piemērot, ir ļoti īss. Turklāt šis noteikums attiecas tikai uz lietām par saskarsmes tiesībām, tāpēc tā praktiskā nozīme ir gaužām niecīga.

D. Vienošanās par piekritību

“12. pants

Vienošanās par piekritību

1. Dalībvalsts tiesām, kurām saskaņā ar 3. pantu ir piekritīgs pieteikums par laulības šķiršanu, laulāto atšķiršanu vai laulības atzīšanu par neesošu, ir piekritība visās lietās, kas attiecas uz vecāku atbildību, kura saistīta ar šo pieteikumu, ja:

a) vismaz vienam no laulātajiem ir vecāku atbildība par šo bērnu;

un

b) lietu piekritību tiesām ir skaidri vai citādi nepārprotami pieņēmuši laulātie un personas, kurām ir vecāku atbildība, kad tiesā ir iesniegta prasība, un ja tas ir bērna interesēs.

2. Šā panta 1. punktā noteiktā piekritība izbeidzas, tiklīdz:

a) spriedums, ar kuru apmierina vai noraida prasību par laulības šķiršanu, laulāto atšķiršanu vai laulības atzīšanas par neesošu, ir stājies likumīgā spēkā;

b) spriedums šajā lietā ir stājies likumīgā spēkā gadījumos, kad a) apakšpunktā minētajā brīdī vēl nav izšķirts jautājums par vecāku atbildību;

c) tiesvedība a) un b) apakšpunktā minētajos gadījumos izbeigta cita iemesla dēļ.

3. Dalībvalsts tiesām ir arī piekritība attiecībā uz vecāku atbildību tiesas procesos, kas nav minēti 1. punktā, ja:

a) bērnam ir būtiska saikne ar attiecīgo dalībvalsti, jo īpaši, pamatojoties uz to, ka vienai no personām, kurām ir vecāku atbildība, pastāvīgā dzīvesvieta ir šajā dalībvalstī, vai, ja bērns ir šīs dalībvalsts pilsonis, un

b) tiesu piekritību ir skaidri vai citādi, nepārprotami pieņēmušas visas puses brīdī, kad tiesā ir iesniegta prasība, un ja tas ir bērna labākajās interesēs.

4. Ja bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir tās trešās valsts teritorijā, kura nav līgumslēdzēja puse 1996. gada 19. oktobra Hāgas Konvencijai par piekritību, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību sakarā ar vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem, piekritībai saskaņā ar šo pantu jābūt tai, kas ir bērna interesēs, jo īpaši, ja izrādās, ka nav iespējama tiesvedība attiecīgajā trešā valstī.”

Regulas 12. panta 1. punkta noteikumi ir tipiski pušu autonomijas noteikumi, jo tajos ir noteikts, ka visām “personām, kurām ir vecāku atbildība,” ir jāpiekrīt tam, ka jautājumus, kas attiecas uz vecāku atbildību, izskata tā pati tiesa, kas izskata attiecīgo laulības lietu. Šķiet pareizi, ka tad, ja visas personas, kam ir vecāku atbildība, ir tieši vai kā citādi nepārprotami piekritušas tam, ka vecāku atbildības jautājumus izskata viņu tiesa, tieši šī tiesa arī īsteno piekritību. Tiesai būtu jāvar secināt, ka attiecīgajā situācijā šāds risinājums ir arī “bērna interesēs”.

Regulas 12. panta 3. punktā paredzēta citāda pušu autonomija. Pirmkārt, tā nav saistīta ar tiesvedību laulības lietās un, otrkārt, saskaņā ar šo noteikumu par piekritību jāvienojas tikai tiesvedības “pusēm”. Tātad iespējams, ka kāda no personām, kurām ir vecāku atbildība, nav tiesvedības puse un līdz ar to nav piekritusi tam, ka vecāku atbildības jautājumi ir jāizskata tieši šai tiesai. Tādos gadījumos tiesai nevajadzētu pieņemt, ka, izskatot šo lietu, tā rīkotos “bērna interesēs”; tai drīzāk jāapsver, vai ir kādas personas, kurām ir vecāku atbildība, bet kuras nav izskatāmās lietas dalībnieki, un vai bērna interesēs nevarētu būt šīs lietas izskatīšana tiesā, kurā arī minētās personas būtu iesaistītas lietas izskatīšanā.

E. Bērna klātbūtne

“13. pants

Piekritība, kuras pamatā ir bērna klātbūtne

1. Ja nevar noskaidrot bērna pastāvīgo dzīvesvietu un nevar noteikt piekritību, pamatojoties uz 12. pantu, piekritība ir tās dalībvalsts tiesām, kurā atrodas bērns.

2. Šā panta 1. punktu arī piemēro bēgļu bērniem vai bērniem, kas starptautiski pārvietoti viņu valstī notiekošo nemieru dēļ.”

No tiesvedības lietā A var secināt, ka ir iespējami gadījumi, kuros bērns kopā ar personām, kurām par šo bērnu ir vecāku atbildība, ir pametis kādu valsti un tādējādi zaudējis savu pastāvīgo dzīvesvietu šajā valstī, bet līdz brīdim, kad tiesā ir iesniegta prasība, jaunajā apmešanās vietā nav nodzīvojis pietiekami ilgi, lai viņš tur būtu ieguvis pastāvīgu dzīvesvietu, bet personas, kurām ir vecāku atbildība par šo bērnu, nav īpaši skaidri paudušas saskaņotu vēlmi palikt jaunajā apmešanās vietā. Tādos gadījumos piekritība ir tās valsts tiesām, kurā bērns atrodas.

F. Pārējā piekritība, kas atkarīga no valsts tiesību aktiem

“14. pants

Pārējie piekritības jautājumi

Ja dalībvalsts tiesām nav piekritības saskaņā ar 8. līdz 13. pantu, piekritību katrā dalībvalstī nosaka šis valsts tiesību akti.”

Pārējā piekritība ir atkarīga no katras valsts tiesību aktiem, bet par to var būt runa tikai tad, ja bērns nedz pastāvīgi dzīvo, nedz arī atrodas kādā no EK dalībvalstīm un ja nav piemērojama nedz 12. pantā noteiktā piekritība, kuras pamatā ir pušu autonomija, nedz 9. pantā noteiktā piekritība, pamatojoties uz bērna iepriekšējo pastāvīgo dzīvesvietu.

G. Piekritības nodošana citai tiesai

“15. pants

Lietas nodošana tiesai, kas atrodas labākā vietā tiesas spriešanai

1. Izņēmuma kārtā dalībvalsts tiesas, kurām ir piekritība pēc būtības, ja tās uzskata, ka citas tās dalībvalsts tiesa, ar kuru bērnam ir īpaša saikne, ir labākā atrašanās vietā tiesas spriešanai vai atsevišķas lietas daļas izskatīšanai, un ja tas ir bērna interesēs, var:

a) apturēt tiesvedību vai attiecīgo tās daļu un aicināt puses iesniegt prasību minētās citas dalībvalsts tiesā saskaņā ar 4. punktu; vai

b) lūgt citas dalībvalsts tiesu pieņemt piekritību saskaņā ar 5. punktu.

2. Šā panta 1. punktu piemēro:

a) pēc pieteikuma saņemšanas no kādas puses; vai

b) pēc pašas tiesas ierosmes; vai

c) pēc pieteikuma saņemšanas no citas tās dalībvalsts tiesas, ar kuru bērnam ir īpaša saikne saskaņā ar 3. punktu.

Īstenoto lietas nodošanu pēc tiesas ierosmes vai pēc citas dalībvalsts tiesas pieteikuma saņemšanas jāpieņem vismaz vienai no pusēm.

3. Uzskata, ka bērnam ir 1. punktā minētā īpašā saikne ar dalībvalsti, ja šī dalībvalsts:

a) ir kļuvusi par bērna pastāvīgo dzīvesvietu pēc tam, kad 1. punktā minētajā tiesā iesniegta prasība; vai

b) ir bērna iepriekšējā pastāvīgā dzīvesvieta; vai

c) ir bērna pilsonības vieta; vai

d) ir tās personas pastāvīgā dzīvesvieta, kurai ir vecāku atbildība; vai

e) ir vieta, kurā atrodas bērna īpašums, un ja lieta ir saistīta ar bērna aizsardzības pasākumiem, kuri attiecas uz šī īpašuma pārvaldīšanu, saglabāšanu vai atsavināšanu.

4. Dalībvalsts tiesa, kurai ir piekritība pēc būtības, nosaka termiņu, kurā minētās citas dalībvalsts tiesās jāiesniedz prasību saskaņā ar 1. punktu.

Ja šajā laikā attiecīgajās tiesās nav iesniegta prasība, tiesa, kurā iesniegta prasība, turpina īstenot piekritību atbilstoši 8. līdz 14. pantam.

5. Minētās citas dalībvalsts tiesas, ja īpašu lietas apstākļu dēļ tas ir bērna interesēs, pieņem piekritību sešu nedēļu laikā pēc prasības iesniegšanas, kas izdarīta saskaņā ar 1. punkta a) apakšpunktu vai 1. punkta b) apakšpunktu. Šajā gadījumā tiesa, kurā prasība iesniegta pirmajā, atsakās no piekritības. Pretējā gadījumā tiesa, kurā iesniegta prasība pirmajā, turpina īstenot piekritību atbilstoši 8. līdz 14. pantam.

6. Tiesas šā panta vajadzībām sadarbojas tieši vai ar tās centrālās iestādes starpniecību, kas izraudzīta, ievērojot 53. pantu.”

Regulas 15. panta noteikumi tiesām nodrošina zināmu rīcības brīvību atteikties no piekritības īstenošanas par labu tiesai, kurai ir īpaša saikne ar bērnu, ja tā uzskata, ka lietas nodošana būtu “bērna interesēs”. Tomēr tiesas rīcības brīvība nav neierobežota. Tā šādi var rīkoties tikai tad, ja lietas nodošanai piekrīt vismaz viena no pusēm, un tai jāturpina īstenot piekritību, ja tiesa, kurai tā ir mēģinājusi nodot lietas izskatīšanu, šo lietu nepieņem. Šo noteikumu par piekritības nodošanu paredzēts piemērot izņēmuma gadījumos (sk. 15. panta 1. punktu un 13. apsvērumu), un tiesa, kurai lieta ir nodota, nedrīkst to nodot tālāk trešajai tiesai (13. apsvēruma).

BRISELES II BIS REGULA: SPRIEDUMU ATZĪŠANA UN IZPILDE LIETĀS PAR VECĀKU ATBILDĪBU; AR BĒRŅA ATPAKAĻATDOŠANU UN SASKARSMES TIESĪBĀM SAISTĪTO SPRIEDUMU EKZEKVATŪRAS ATCELŠANAS PRAKTISKIE UN JURIDISKIE ASPEKTI

Dr. Andrea Schulz,

Vācijas Centrālās starptautisko aizbildnības konfliktu iestādes vadītāja

A. Vispārīgā kārtība, kādā atbilstoši Briseles II bis regulai ir atzīstami un izpildāmi spriedumi lietās par vecāku atbildību

a) Regulas darbības joma

Briseles II bis regulas darbības joma iekļauj visus nolēmumus, kas saistīti ar vecāku atbildību, tostarp aizbildnības rīkojumus, lēmumus par saskarsmes tiesībām, lēmumus par bērnu ievietošanu aprūpes iestādēs, nodošanu audžuģimenēm utt., likumīgo aizbildņu iecelšanu un jebkuru citu aizsardzības pasākumu (sk. regulas 1. pantu).

b) Atzīšana

Saskaņā ar 21. panta 1. punktu šie nolēmumi citās ES dalībvalstīs (izņemot Dāniju) ir atzīstami saskaņā ar likumu bez kādas īpašas procedūras. Toties regulā ir norādīti iemesli, kuru dēļ spriedumu, kas attiecas uz vecāku atbildību, var neatzīt (23. pants). Praksē tas nozīmē to, ka tad, ja izskatāmajā lietā ārvalstīs izdota un ar vecāku atbildību saistīta rīkojuma atzīšanai ir izšķiroša nozīme, katra iestāde patstāvīgi pārbauda, vai uz šo rīkojumu neattiecas kāds no neatzīšanas iemesliem. Tātad dažādos procesos iznākums var būt dažāds. Tāpēc jebkura ieinteresētā puse var pieprasīt nolēmumu par to, ka nolēmums tiek vai netiek atzīts (21. panta 3. punkts). Šāds nolēmums ir saistošs ieinteresētajām pusēm valstī, kurā tas ir pieņemts, un šo jautājumu nevar pārskatīt, ja vien atzīšanai netiek iesniegts cits nolēmums.

c) Izpildāmības pasludināšana

Ja ir nepieciešama kāda sprieduma izpilde, attiecīgais spriedums vispirms jāpasludina par izpildāmu (*exequatur jeb ekzekvatūra*) (28. pants). Regulā ir paredzēta divpakāpju secība, kādā var pārsūdzēt lēmumu pasludināt vai nepasludināt kādu spriedumu par izpildāmu (33. un 34. pants). Latvijā šādas pārsūdzības piekrīt izskatīt apgabaltiesai (atbilstoši 33. pantam) un Augstākajai tiesai (atbilstoši 34. pantam).

d) Pieteikumi par sprieduma atzīšanu un/vai tā izpildāmības pasludināšanu

Latvijā regulas 21. panta 3. punktā paredzētie pieteikumi par sprieduma atzīšanu un 29. pantā paredzētie pieteikumi par izpildāmības pasludināšanu jāiesniedz rajona (pilsētas) tiesā. Regulas 37. pantā ir minēti iesniedzamie dokumenti, tostarp arī regulas 39. pantā minētā apliecība, ko izsniegusi valsts, kurā attiecīgais spriedums ir pieņemts.

e) Izpilde

Spriedumu izpildi joprojām reglamentē dalībvalsts tiesību akti (47. panta 1. punkts). Lai izmantotu piespiedu izpildes līdzekļus, ar sprieduma izpildāmības pasludināšanu vien ir par maz: lielākajā daļā tiesību sistēmu piespiedu līdzekļus drīkst izmantot tikai tad, ja to izmantošanu īpaši ir atļāvis tiesnesis, ņemot vērā konkrētās lietas apstākļus. Parasti tas nozīmē to, ka sprieduma kreditoram jeb personai, kura pieprasa sprieduma izpildi, ir jāpierāda, ka parādnieks jeb persona, pret kuru izpilde vērsta, nepilda tiesas nolēmumu, kā arī to, ka jābūt izpildītiem jebkādiem citiem valsts tiesību aktos noteiktiem priekšnosacījumiem attiecīgā piespiedu līdzekļa izmantošanai (piemēram, proporcionalitātes testam utt.). Salīdzināmo tiesību izpēte ir pierādījusi, ka valsts iekšējos tiesību aktos paredzēti visai nedaudzi piespiedu līdzekļi, turklāt šķiet, ka tie aprobežojas ar naudas sodiem, aizturēšanu un fiziska spēka piemērošanu, lai piespiestu parādnieku rīkoties (vai lai atrautu bērnu no cilvēka, kuram tas pieķēries).¹ Tomēr ne visi līdzekļi ir pieejami visās valstīs un tie nav paredzēti visiem rīkojumiem, kuru izpilde būtu jāpanāk.

Šo piespiedu līdzekļu izmantošana jāatļauj atbilstoši tās valsts tiesību aktiem, kurā lūgta sprieduma izpilde; arī pārsūdzības reglamentē tās pašas valsts tiesību akti. Tās var būt daudz un dažādas, un to izskatīšana var ieilgt.

f) Iemesli, kuru dēļ tiesa var atteikties atzīt spriedumu un/vai pasludināt to par izpildāmu

Regulas 23. pantā ir minēti neatzīšanas iemesli:

o tās dalībvalsts sabiedriskā kārtība, kurā tiek lūgta atzīšana, ņemot vērā bērna intereses;

o tas, ka bērnam nav dota iespēja tikt uzklausītam;²

o ja spriedums pieņemts aizmuguriski – tas, ka dokuments, uz kura pamata ierosināta lieta, nav uzrādīts pietiekami laicīgi vai nav uzrādīts vispār, ja vien persona, kurai dokuments nav pienācīgi uzrādīts, nav nepārprotami piekritusi spriedumam;

¹ Sk. A. Schulz, Enforcement of orders made under the 1980 Convention – A comparative legal study, Hāgas Starptautisko privāttiesību konference, 2006. gada oktobra Provizoriskais dokuments Nr. 6, angļu valodā pieejams vietnē www.hcch.net sadaļā “Conventions” – “Convention No 28” – “Practical Operation Documents”.

² Tomēr sk. arī regulas 19. apsvērumu, kurā paskaidrots, ka regula nav paredzēta tam, lai pārveidotu valsts procedūras, saskaņā ar kurām jānotiek bērna uzklausīšanai.

o tas, ka kāda no personām, kam ir vecāku atbildība, apgalvo, ka, nedodot tai iespēju tikt uzklausītai, pirms tiek pieņemts attiecīgais spriedums, ierobežotas tās tiesības;

o tas, ka ārvalstīs pieņemtais spriedums ir pretrunā vēlākam spriedumam par vecāku atbildību, kas pieņemts dalībvalstī, kurā tiek lūgta atzīšana;

o tas, ka ārvalstīs pieņemtais spriedums ir pretrunā vēlākam spriedumam, kas pieņemts citā ES dalībvalstī;

o tas, ka ārvalstīs pieņemtais spriedums ir pretrunā vēlākam spriedumam, kas pieņemts trešā valstī, kurā bērnam ir pastāvīga dzīvesvieta;

o tas, ka nav ievērota apspriešanās procedūra, kas saistībā ar bērnu izmi-
tināšanu citā valstī noteikta regulas 56. pantā.

Šie iemesli jāizvērtē un jāpiemēro:

o tiesai, kurai lūgts lemt par citā ES dalībvalstī pieņemta sprieduma atzīšanu (21. panta 3. punkts);

o tiesai, kurai lūgts pasludināt citā ES dalībvalstī pieņemtu spriedumu par iz-
pildāmu (31. panta 2. punkts), un

o jebkurai tiesai vai iestādei, kurai lēmums par citā ES dalībvalstī pieņemta
sprieduma atzīšanu jāpieņem kā iepriekšējs lēmums lietā, ko tā izskata.

Lūgumu atzīt spriedumu vai pasludināt to par izpildāmu nedrīkst noraidīt tādēļ, ka tiesa, kas to pieņēmusi, it kā nav bijusi piekritīga atbilstoši regulas noteikumiem (24. pants). Tiesvedībā, kuras mērķis ir sprieduma izpildāmības pasludināšana, parādnieks nav tiesīgs iesniegt nekādus apsvērumus (31. panta 1. punkts). Tikai pārsūdzot sprieduma izpildāmības deklarāciju, viņš vai viņa var norādīt iemeslus atteikumam. Tas, vai tiesai ex officio jāpārlicinās par šādu iemeslu esamību, ir atkarīgs no katras valsts tiesību aktiem. Ja nekas neliecina par to, ka kāds iemesls atteikumam tomēr varētu būt, tiesai, kurai lūgts pasludināt ārvalstīs pieņemto spriedumu par izpildāmu, parasti nav pienākuma ex officio noskaidrot, vai pastāv kādi iemesli šā lūguma atteikšanai.

B. Ar bērna atpakaļatdošanu un saskarsmes tiesībām saistīto spriedumu ekzekvatūras atcelšanas praktiskie un juridiskie aspekti

Attiecībā uz divu veidu nolēmumiem regulā ir paredzēta vienkāršāka procedūra. Sprieduma kreditors vienīgais ir tiesīgs izvēlēties, kuru procedūru izmantot – “parasto” vai “vienkāršoto” variantu.³ Sprieduma parādnieks (parasti tas vecāks, pie kura bērns dzīvo pašlaik) nevar atbilstoši 21. panta 3. punkta noteikumiem pieprasīt lēmumu par to, lai spriedums netiktu atzīts, ja vien sprieduma kreditors (otrs vecāks) nav iesniedzis pieteikumu ekzekvatūras procedūrai, nevis tiešai sprieduma izpildei.

³ Regulas 40. panta 2. punkts; sk. arī Eiropas Kopienu Tiesas spriedumu, uz kuru attiecas 5. zemsvītras piezīme.

a) Lēmumi par saskarsmes tiesībām

Lēmumus par saskarsmes tiesībām, kas pieņemti ES dalībvalstī un ir šajā dalībvalstī izpildāmi, atzīst un izpilda arī citās dalībvalstīs – tie nav jāpasludina par izpildāmiem un to atzišanu nevar novērst, ja vien dalībvalstī, kurā attiecīgais rīkojums izdots, ir izdota apliecība, kas atbilst 40. un 41. panta noteikumiem. Regulas 41. panta 2. punktā vispārīgi aprakstīti šādi apliecības izdošanas nosacījumi:

a) gadījumā, kad spriedums ir pieņemts aizmuguriski – ja dokuments, uz kura pamata ierosināta lieta, uzrādīts pietiekami laicīgi vai ja persona, kurai šāds dokuments nav pienācīgi uzrādīts, ir nepārprotami piekritusi spriedumam;

b) visām ieinteresētajām pusēm sniegta iespēja tikt uzklausiņām, un

c) bērnam ir sniegta iespēja tikt uzklausiņam, ja vien uzklausiņšana netika uzskatīta par nelietderīgu, ņemot vērā viņa vai viņas vecumu vai brieduma pakāpi.

Ja ir izsniegta 41. pantā minētā apliecība, attiecīgajiem ārvalstu spriedumiem ir tāds pats statuss kā vietējās tiesas nolēmumiem (47. panta 2. punkts). Tos nevar atteikties atzīt; ekzekvaturas procedūra nav vajadzīga. Valstī, kurā lūgta sprieduma izpilde, nedrīkst apstrīdēt nedz minēto apliecību, nedz attiecīgo nolēmumu par saskarsmes tiesībām pēc būtības. Apliecību nedrīkst apstrīdēt arī valstī, kurā tā izsniegta (43. panta 2. punkts). Toties tad, ja izcelsmes valstī tiek pārsūdzēts pats nolēmums par saskarsmes tiesībām un ja augstākas instances tiesa pieņem jaunu nolēmumu par saskarsmes tiesībām vai atņem saskarsmes tiesības, pirmās instances tiesas izsniegtā apliecība ir jāanulē un attiecīgā gadījumā tās vietā jāizsniedz jauna apliecība, jo saskaņā ar 44. panta noteikumiem apliecība ir spēkā tikai sprieduma izpildes ietvaros.

b) Lēmumi par bērna atpakaļatdošanu

aa) Regulas 11. panta 6.–8. punktā paredzētā procedūra un 40. un 42. pantā paredzētā apliecība

Regulas 42. panta noteikumos paredzēta apliecība, ko var izsniegt attiecībā uz atsevišķiem rīkojumiem par bērna atpakaļatdošanu. Šis noteikums jāskata saistībā ar regulas 11. panta 6.–8. punktu. Šajos punktos ir noteikta Hāgas konvencijas par bērnu nolaupīšanu un Briseles IIbis regulas mijiedarbība.

Ja kāds bērns, kura pastāvīgā dzīvesvieta ir ES dalībvalstī, ir nolaupīts un aizvests uz citu ES dalībvalsti vai aizturēts citā ES dalībvalstī, Hāgas konvencija par bērnu nolaupīšanu ir un paliek dokuments, kas jāpiemēro, lai panāktu šā bērna atgriešanos valstī, kurā ir tā pastāvīgā dzīvesvieta. Regulas 11. pantā vien precizētas dažas procedūras detaļas attiecībā uz Hāgas konvencijas piemērošanu ES dalībvalstīs. Šā panta 6. punktā ir noteikts, ka tad, ja kādas dalībvalsts kompetentā iestāde ir atteikusies dot rīkojumu par bērna atgriešanos, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13. pantu, attiecīgajai tiesai jānosūta tiesas rīkojuma par neatdošanu atpakaļ un saistīto dokumentu kopijas, jo īpaši tiesas sēžu stenogrammu kopijas, tai bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesai, kurai ir piekritīgas aizbildnības lietas.

Šai tiesai visi minētie dokumenti jāsaņem mēneša laikā pēc dienas, kad izdots rīkojums par neatdošanu atpakaļ. Ja šajā tiesā vēl nav iesniegta prasība noteikt bērna aizbildnību, tā paziņo pusēm par saņemto informāciju un aicina tās iesniegt iesniegumus tiesā triju mēnešu laikā pēc paziņošanas dienas, lai tiesa varētu izskatīt jautājumu par bērna aizbildnību.

Būtisks jauninājums 1980. gada Hāgas konvencijas piemērošanā ir paredzēts regulas 11. panta 8. punktā un tas attiecas uz spriedumu izpildi. Ja tiesa, kurai piekrit izskatīt aizbildnības lietas, pasludina nolēmumu attiecībā uz aizbildnību un šajā nolēmumā ir pieprasīta bērna atgriešanās citā dalībvalstī, šāds rīkojums par bērna atpakaļatdošanu (kas atšķirībā no Hāgas konvencijā paredzētā pēc būtības ir nolēmums par aizbildnību) ir tieši izpildāms visās ES dalībvalstīs, ja vien tam pievienota regulas 40. un 42. pantā paredzētā apliecība. Tas nozīmē, ka šāds nolēmums ir izpildāms arī tajā dalībvalstī, kurā kompetentā iestāde iepriekš ir atteikusies dot rīkojumu par bērna atgriešanos, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13. pantu.⁴

bb) Saistība ar Hāgas konvencijā paredzēto bērna atpakaļatdošanas procedūru

Jebkurš nolēmums, kurā, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13. pantu, ir noraidīta bērna atpakaļatdošana, nozīmē starptautiskas informācijas apmaiņas un apspriešanās procedūras sākumu tiesu starpā, kuras iznākums var būt arī nolēmums par aizbildnību un bērna atpakaļatdošanu pēc būtības. Rīkojums par bērna neatdošanu atpakaļ, kas izdots saskaņā ar Hāgas konvenciju, nebūt nav jāuzskata par galīgo nolēmumu. Ja pirmajā instancē izdots rīkojums par bērna neatdošanu atpakaļ, kura pamatā ir Hāgas konvencijas noteikumi, tiek pārsūdzēts, iespējams, ka vienlaikus tiks izskatītas divas dažādas, taču savstarpēji saistītas lietas: valstī, kurā bērns atrodas pašlaik, – par bērna atgriešanos atbilstoši Hāgas konvencijai, bet valstī, kurā bija bērna iepriekšējā pastāvīgā dzīvesvieta, – par bērna aizbildnību (tos-tarp arī par bērna atgriešanos). Rīkojums par bērna atpakaļatdošanu, ko bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesa ir izdevusi pēc tam, kad otrā valstī, pamatojoties uz Hāgas konvenciju, ir izdots rīkojums par bērna neatdošanu atpakaļ, ir pārāks par pēdējo arī šajā otrajā valstī; turklāt, ja tam pievienota ir apliecība (regulas 11. panta 8. punkts), tas šajā valstī ir tieši izpildāms.

Saskaņā ar 42. panta 2. punktu minēto apliecību izsniedz tad, ja ir izpildīti šādi nosacījumi:

- * bērnam tika sniegta iespēja tikt uzklausītam, ja vien uzklausīšana netika uzskatīta par nelietderīgu, ņemot vērā viņa vai viņas vecumu vai brieduma pakāpi;
- * visām ieinteresētajām pusēm tika sniegta iespēja tikt uzklausītām, un
- * tiesa, pasludinot savu spriedumu, ir ņēmusi vērā iemeslus un pierādījumus, kādi ir par pamatu rīkojumam, kas izdots atbilstoši 1980. gada Hāgas konvencijas 13. pantam.

⁴ Uz šo nolēmumu pārsūdzībām attiecas tie paši nosacījumi, kas jāievēro, pārsūdzot nolēmumus par saskarsmes tiesībām (sk. iepriekš 2. punkta a) apakšpunktu).

Tieši šis pēdējais nosacījums sasaista abas minētās tiesvedības. Ne katrs aizbildnības rīkojums, kas ES valstī, kurai saskaņā ar regulu ir tādas tiesības, kas ir izdots pēc tam, kad citā ES dalībvalstī, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13. pantu, ir izdots rīkojums par bērna neatdošanu atpakaļ, ir tieši izpildāms visās ES valstīs. Šādas priekšrocības attiecas tikai uz rīkojumiem, ko ir izdevusi tiesa, kas pirms aizbildnības lietas izskatīšanas vai, izskatot šādu lietu, ir saņēmusi tai pārsūtīto rīkojumu par bērna neatdošanu atpakaļ. Ja izskatāmā aizbildnības lieta nav saistīta ar rīkojumu par bērna neatdošanu atpakaļ, kas izdots saskaņā ar Hāgas konvenciju, tiesa, kas izdod aizbildnības rīkojumu, nedrīkst izdot apliecību.

C. Precedents: EKT lieta C-195/08 PPU, Rinau;

2008. gada 11. jūlija spriedums

Regulas 11. panta 6.–8. punkta interpretācija un šo noteikumu saistība ar 1980. gada Hāgas konvenciju ir skaidrota Eiropas Kopienu Tiesas (EKT) 2008. gada 11. jūlija nolēmumā⁵. Šī lieta starp Vācijas un Lietuvas pilsoņiem attiecas uz bērna nolaupīšanu/aizturēšanu, un jautājumus EKT uzdeva Lietuvas Augstākā tiesa. EKT pirmo reizi izmantoja jauno prejudiciālā nolēmuma steidzamības procedūru, kas galvenokārt paredzēta ar bērnu nolaupīšanu un Eiropas apcietināšanas orderi saistītām lietām. Tikai nedaudz vairāk nekā 50 dienas pēc tam, kad tā bija saņēmusi lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu, Tiesa pasludināja spriedumu. Tiesa nosprieda:

1. tiklīdz nolēmums par bērna neatdošanu atpakaļ ir pasludināts un paziņots izcelsmes tiesai, saistībā ar Padomes 2003. gada 27. novembra Regulas (EK) Nr. 2201/2003 [..] 42. pantā paredzētās apliecības izsniegšanu nav nozīmes tam, ka šis nolēmums ir apturēts, pārskatīts, atcelts vai katrā ziņā nav galīgi stājies spēkā vai ir aizstāts ar nolēmumu par atpakaļatdošanu, ja vien bērns nav faktiski atdots atpakaļ. Ja nav paustas nekādas šaubas par šīs apliecības autentiskumu un ja tā ir sagatavota atbilstoši veidlapai, kuras paraugs ir iekļauts regulas IV pielikumā, ir aizliegts celt iebildumus pret nolēmuma par atpakaļatdošanu atzīšanu, un tiesai, kas izskata lietu, ir tikai jākonstatē apliecinātā nolēmuma izpildāmība un nekavējoties jāpiešķir bērnam atpakaļatdošana;

2. izņemot gadījumus, kad procedūra attiecas uz nolēmumu, kas ir apliecināts atbilstoši Regulas Nr. 2201/2003 11. panta 8. punktam un 40.–42. pantam, jebkura ieinteresētā puse var lūgt tiesas nolēmuma neatzīšanu, pat ja iepriekš nav bijis iesniegts pieteikums par nolēmuma atzīšanu;

⁵ Pieejams vietnē www.curia.eu. Sīkākai informācijai skatīt A. Šulca, Luksemburgas ieteikumi: pirmais EKT spriedums, kurā skaidrota saistība starp 1980. gada Hāgas konvenciju un pārstrādāto Briseles II regulu (*Guidance from Luxembourg: First ECJ Judgment Clarifying the Relationship between the 1980 Hague Convention and Brussels II Revised*); 2008. gada "International Family Law Journal", 221.–225. lpp.

3. Regulas Nr. 2201/2003 31. panta 1. punkts tiktāl, ciktāl tajā ir noteikts, ka šajā tiesvedības posmā personai, pret kuru lūgta izpilde, un bērnam nav tiesību iesniegt apsvērumus, nav piemērojams tiesas nolēmuma neatzīšanas procedūrai, kas ir ierosināta, lai gan iepriekš nav bijis iesniegts pieteikums par šā paša nolēmuma atzīšanu. Šādā situācijā atbildētājs, kas lūdz atzīt nolēmumu, var iesniegt apsvērumus.

Šis ātri pasludinātais nolēmums ir viesis skaidrību par to, kā ir interpretējami samērā sarežģītie regulas 11. panta 6.–8. punkta noteikumi.

D. Secinājumi

Tāpat kā 1996. gada Hāgas Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem, arī Briseles IIbis regula nodrošina efektīvu atzīšanas un izpildes sistēmu attiecībā uz rīkojumiem par vecāku atbildību, tikai nevis pasaules mērogā kā minētā konvencija, bet gan ES dalībvalstu savstarpējo attiecību līmenī. Spriedumu atzīšana pēc likuma, ko papildina fakultatīva iespēja lemt par sprieduma atzīšanu vai neatzīšanu, – tas sabiedrībai jau ir liels ieguvums, turklāt tas atbilst arvien pieaugošajai pilsoņu mobilitātei. Attiecībā uz spriedumu izpildi ir pierādījies, ka ekzekvatūras procedūra komercietās atbilstoši Briseles I regulas (Padomes Regula (EK) Nr. 44/2001 (2000. gada 22. decembris) par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās) noteikumiem darbojas teicami, tāpēc arī šī procedūra jāvērtē atzinīgi. Turpretim tas, kādas sekas varētu būt ekzekvatūras atcelšanai attiecībā uz lēmumiem par saskarsmes tiesībām un atsevišķiem rīkojumiem par bērna atpakaļatdošanu, rada zināmas šaubas. Iespējams, ka šajā ziņā tiek gaidīts pārāk daudz. Jāņem vērā, ka par piespiedu izpildes līdzekļu izmantošanu tomēr jālemj izpildes lūguma saņēmējas valsts (valsts, kurā spriedums jāizpilda) tiesai un ka saskaņā ar regulas noteikumiem sprieduma izpildes procedūru reglamentē attiecīgās valsts tiesību akti. Lai gan rīkojums par bērna atpakaļatdošanu, kura pamatā ir Hāgas konvencija, ir vietējās tiesas rīkojums, bet rīkojums par bērna atpakaļatdošanu, kas izdots saskaņā ar Briseles IIbis regulas 11. panta 8. punkta noteikumiem, – ārvalstīs izdots rīkojums, to izpildes gaitā var rasties vienas un tās pašas problēmas. Tāpēc vietējiem likumdevējiem jāņem vērā, ka piespiedu izpildes gadījumā jāsamēro “sprieduma parādnieka” (vecāks vai cita persona, pie kuras bērns dzīvo pašlaik) un “sprieduma kreditora” (vecāks, kuram ir piešķirtas saskarsmes tiesības vai kurš panācis rīkojumu par bērna atpakaļatdošanu) intereses, vienlaikus ņemot vērā, ka svarīgākās tomēr ir bērna intereses. Bez tam jāatgādina, ka saskarsmei ar bērnu būtu jābūt pastāvīgai parādībai, turpretim bērna atpakaļatdošana ir vienreizēja darbība, ko veic ģimenes krīzes laikā. Arī tas var ietekmēt to, kā spriedums tiek izpildīts. Galīgais nolēmums ir tiesnešu ziņā.

BRISELES II BIS REGULAS JURISDIKCIJAS NORMU PIEMĒROŠANA LAULĪBAS LIETĀS UN VECĀKU ATBILDĪBAS LIETĀS LATVIJAS TIESĀS

Mg.iur. Kucina Irēna,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

Mg.iur. Zikmane Anita,

Tieslietu ministrijas Civiltiesību departamenta direktore

Padomes 2003.gada 27.novembra Regulas Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas Nr.1347/2000 atcelšanu¹ (turpmāk – Briseles Iibis Regula) piemērošana Eiropas Savienības dalībvalstīs, tostarp arī Latvijā tika uzsākta 2005.gada 1.martā. Tāpēc jau šodien - 2009.gadā droši var runāt par Briseles Iibis Regulas piemērošanu arī Latvijas tiesās un attiecīgi analizēt Latvijas tiesu praksi šīs regulas piemērošanā.

Šā raksta mērķis nav vērsts uz to, lai kritizētu vai slavētu kādu Latvijas tiesu Briseles Iibis Regulas piemērošanā. Šā raksta mērķis ir norādīt uz būtiskākiem aspektiem Briseles Iibis Regulas piemērošanā un analizēt tos problēmjasautājumus, ar kuriem ir saskārušās Latvijas tiesas šīs regulas piemērošanā.

Jāatzīmē, ka Briseles Iibis Regula aptver plašu darbības jomu². Taču autores rakstā apskata Briseles Iibis Regulas piemērošanas būtiskākos aspektus tikai attiecībā uz jurisdikcijas jautājumiem laulības lietās un vecāku atbildības lietās Latvijas tiesu praksē³.

¹ Briseles Iibis Regula ir publicēta 2003.gada 23.decembra ES OV L 338, 1.-29.lpp.

² Briseles Iibis Regulas piemēro, lai noteiktu, kuras dalībvalsts tiesām ir jurisdikcija skatīt laulības lietas vai lietas par vecāku atbildību, kā arī to, kā vienā dalībvalstī pieņemtu nolēmumu šajos jautājumos vai atzīt vai izpildīt citā dalībvalstī. Tostarp Briseles Iibis Regula Eiropas Savienības dalībvalstīs ir piemērojama arī jautājumos par bērnu prettiesisku aizvešanu vai aizturēšanu jeb bērnu pārrobežu nolaupīšanu.

³ Kopumā ir izpētītas 11 lietas par vecāku atbildību 2008. – 2009.gada ietvaros un 3 lietas par laulības šķiršanu 2006. – 2008.gada ietvaros Briseles Iibis Regulas piemērošanā

A. Briseles IIbis Regulas jurisdikcijas normu piemērošana laulības lietās Latvijas tiesās

Pārrobežu lietu piekritības noteikumi laulības lietās⁴ ir paredzēti Briseles IIbis Regulas II nodaļas 1.iedaļā. Jāatzīmē, ka Briseles IIbis Regulas II nodaļas 1.iedaļā paredzētais attiecas tikai uz pārrobežu lietu piekritības noteikumiem laulības lietās un neattiecas uz citiem jautājumiem, kas var būt svarīgi, izlemjot prasības par laulības šķiršanu, piemēram, laulāto mantas sadales jautājumiem⁵. Ņemot vērā to, ka visbiežāk Latvijas tiesās tiek celtas prasības par laulības šķiršanu, pamatojoties uz Briseles IIbis Regulas 3.panta noteikumiem, tad arī šā panta piemērošana turpmāk tiks analizēta.

Briseles IIbis Regulas 3.pantā ir paredzēti alternatīvi pārrobežu lietu piekritības pamati⁶, pamatojoties uz kuriem personas pēc savas izvēles var celt prasības par laulības šķiršanu. Visbiežāk prasības par laulības šķiršanu Latvijas tiesās tiek celtas pēc prasītāja dzīvesvietas, piemēram, ja viņš tur pastāvīgi dzīvojis vismaz gadu tieši pirms prasības celšanas⁷ vai ja viņš tur pastāvīgi dzīvojis vismaz sešus mēnešus tieši pirms prasības celšanas un viņš ir Latvijas pilsonis⁸. Nereti prasības par laulības šķiršanu laulātie Latvijas tiesās ceļ uz kopīga pieteikuma pamata, ja viena vai otra laulātā pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā⁹.

Pārrobežu lietu piekritības pamatu laulības lietās piemērošanas aspektā īpašas uzmanības vērts ir jautājums par to, kā tiek noteikta laulātā/laulāto pastāvīgā dzīvesvieta Latvijas tiesās un kādi ir ar to saistīti piemērošanas problēmjautājumi. Jāatzīmē, ka pilnīgi skaidra atbilde uz to, pēc kā vadīties, lai noteiktu, vai personai ir pastāvīgā dzīvesvieta Latvijā, nav.

⁴ Briseles IIbis Regulas piemērošanas nolūkos ar laulības lietām saprot lietas par laulības šķiršanu, laulāto atšķiršanu vai laulības neesamības lietas (Briseles IIbis Regulas preambulas 8.apsvēruma un II nodaļas 1.iedaļa)

⁵ Briseles IIbis Regulas preambulas 8.apsvēruma

⁶ Tas nozīmē, ka persona var celt prasību par laulības šķiršanu kādā no dalībvalsts tiesām pēc jebkura no Briseles IIbis Regulas 3.pantā paredzētajiem alternatīvajiem pārrobežu lietu piekritības pamatiem

⁷ Briseles IIbis Regulas 3.panta 1.punkta „a” apakšpunkta 5.ievilkums

⁸ Briseles IIbis Regulas 3.panta 1.punkta „a” apakšpunkta 6.ievilkums

⁹ Briseles IIbis Regulas 3.panta 1.punkta „a” apakšpunkta 4.ievilkums

Viens variants ir vadīties pēc Civillikuma Ievada 7.panta, kas paredz, kā nosaka personas dzīves vietu (domicilu)¹⁰. Taču Civillikuma Ievads atsevišķi nedefinē jēdzienu „pastāvīgā dzīvesvieta”, tāpēc nav skaidrs, kā nosaka personas pastāvīgo dzīvesvietu un kādas ir šī jēdziena atšķirība no jēdziena „domicils”.

Otrs variants ir personas pastāvīgo dzīvesvietu tiesām konstatēt atbilstoši lietas faktiskajiem apstākļiem katrā konkrētajā gadījumā, ja pieņem, ka Latvijas nacionālajā regulējumā nepastāv jēdziena „pastāvīgā dzīvesvieta” skaidra un noteikta definīcija. Iespējams, kādam šķiet, ka personas pastāvīgo dzīvesvietu var noteikt pēc Dzīvesvietas deklarēšanas likuma.¹¹ Taču jāatzīmē, ka Dzīvesvietas deklarēšanas likums neattiecas uz situācijām, kurā ir iesaistīts ārvalsts elements, jeb pārrobežu rakstura situācijām. Savukārt autores uzskata, ka būtu pieļaujams, ka tiesas konstatē personas pastāvīgo dzīvesvietu vai nu pēc Civillikuma Ievada, vai nu izejot no katras lietas faktiskajiem apstākļiem, jo šobrīd likumdevējs skaidrību šajā jautājumā nav ieviesis. Tādējādi veidotos tiesu prakse, kas izkristalizētu atbilstošu pieeju šajā jautājumā. Taču nekādā gadījumā nebūtu piemērojams Dzīvesvietas deklarēšanas likums. Jāatzīmē, ka Latvijas tiesu prakse liecina kaut ko par pilnīgi citu. Latvijas tiesas nekonstatē, vai personai pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā, ne pēc Civillikuma Ievada, ne pēc faktiskajiem apstākļiem katrā konkrētā situācijā. Latvijas tiesas piekrīt pieteicēja/pieteicēju norādītajam par to, ka laulātā/laulāto pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā.¹² Pēc autoru domām Latvijas tiesai, ja tai rodas šaubas par savu jurisdikciju skatīt attiecīgo laulības šķiršanas lietu pēc prasības pieteikuma saņemšanas, pieteikums būtu jāatstāj bez virzības, nosakot termiņu trūkumu novēršanai, jo, piemēram, nav iesniegti pierādījumi par to, vai personai ir pastāvīgā dzīvesvieta Latvijā, lai šī tiesa varētu izskatīt laulības šķiršanas lietu, pamatojoties uz kādu no Briseles IIbis Regulā paredzētajiem pārrobežu lietu piekritības pamatiem. Savukārt, ja tiesai nerodas šaubas par prasības pieteikumā norādīto personas pastāvīgo dzīvesvietu vai pēc trūkumu novēršanas ir iesniegti attiecīgi pierādījumi par to, tiesai būtu jāpieņem lēmums par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu un gaidīt atbildētāja viedokli jautājumā par personas pastāvīgo dzīvesvietu, jo nereti prasības pieteikums par laulības šķiršanu var tikt celts arī pēc atbildētāja pastāvīgās dzīvesvietas¹³ un atbildētājam var būt savs viedoklis par to, kurā valstī viņam ir pastāvīgā dzīvesvieta.

¹⁰ Civillikums: LR likums. Ziņotājs, 1993, nr.22/23. Civillikuma Ievada 7.pants noteic, ka dzīves vieta (domicils) ir tā vieta, kur persona ir labprātīgi apmetusies ar tieši vai klusējot izteiktu nodomu tur pastāvīgi dzīvot vai darboties.

¹¹ Dzīvesvietas deklarēšanas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. gada 10. jūlijs. Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 1.pants noteic, ka likuma mērķis ir panākt, lai ikviena persona būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību.

¹² Piemēram, skatīt Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2007.gada 13.jūlija spriedumu lietā Nr.C31117907; Aizkraukles rajona tiesas 2006.gada 7.februāra spriedumu lietā Nr.C07002906

¹³ Briseles IIbis Regulas 3.panta 1.punkta „a” apakšpunkta 3.ievilkums

Ja atbildētājs neiebilst jautājumā par personas pastāvīgo dzīvesvietu, tiesai jautājums par personas pastāvīgo dzīvesvietu nebūtu jāizvērtē, neiejaucoties pušu sacīkstes principa īstenošanā. Savukārt, ja atbildētājs ieiebilst jautājumā par personas pastāvīgo dzīvesvietu, tad tiesai būtu jākonstatē personas pastāvīgā dzīvesvieta. Vienlaikus rodas jautājums, kā tiesai rīkoties gadījumā, ja pieņemts lēmums par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu, bet tiesa konstatē, ka personas pastāvīgā dzīvesvieta ir ārvalstī un tai saskaņā ar Briseles IIbis Regulas noteikumiem nav jurisdikcijas skatīt šo lietu. Civilprocesa likumā noteikumi par prasības atstāšanu bez izskatīšanas¹⁴ neparedz, kā tiesai būtu jārikojas šādos gadījumos. Iespējams, situācijas atrisināšanai varētu piemērot Civilprocesa likuma noteikumus par tiesvedības izbeigšanu, atbilstoši kuriem tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja lietas izskatīšana nav pakļauta tiesai.¹⁵ Taču autores sliecas uzskatīt, ka šis nav risinājums, jo pakļautības¹⁶ jautājums neattiecas uz lietu piekritības jautājumu. Pēc autoru domām šajā gadījumā būtu jāpieņemo tikai Briseles IIbis Regulas 17.pants. Briseles IIbis Regulas 17.pantu Latvijas tiesa var piemērot ar nosacījumu, ka tai būtu jānorāda, kāpēc Latvijas tiesai nav piekritīga un vai citas dalībvalsts tiesai ir piekritīga attiecīgā lieta.

Būtiski atzīmēt, ka Briseles IIbis Regulā paredzētie lietu piekritības pamati attiecas tikai uz laulības lietām ar starptautisku jeb pārrobežu raksturu. Savukārt teritoriālo lietu piekritību nosaka attiecīgās valsts procesuālais regulējums un Latvijas gadījumā - Civilprocesa likums. Atbilstoši Briseles IIbis Regulā paredzētajiem lietu piekritības pamatiem laulības lietās tiek noteikta valsts, kuras tiesa skatīs attiecīgo lietu, proti, vai tā ir Latvijas, Vācijas vai Itālijas tiesa. Tas nozīmē, ka gadījumā, ja Latvijas tiesa konstatē, ka lieta ir piekritīga Latvijai tiesai, tad šai tiesai ir jāpārbauda, vai tieši šī tiesa arī saskaņā ar Civilprocesa likumā paredzētajiem lietu piekritības pamatiem ir tiesīga skatīt attiecīgo lietu.

Piemēram, rodas jautājums par to, kurai no Latvijas tiesām ir piekritīga laulības šķiršanas lieta, ja prasības pieteikumu ceļ Latvijā, jo abiem laulātajiem ir Latvijas pilsonība¹⁷, taču neviens no laulātajiem Latvijā nedzīvo. Atbilde uz šo jautājumu ir atkarīga no tā, vai atbildētājam Latvijā ir nekustamais īpašums vai ir zināma viņa pēdējā dzīvesvieta Latvijā.¹⁸ Ja šādu ziņu nav, tad faktiski jebkura no Latvijas tiesām ir kompetenta skatīt šādu prasības pieteikumu, jo Civilprocesa likumā nav paredzēta attiecīga teritoriālās piekritības norma gadījumiem, kad prasību Latvijā par laulības šķiršanu ceļ pēc abu laulāto pilsonības. Jāatzīmē, ka Latvijas tiesas savu piekritību pamato tikai ar Briseles IIbis Regulas 3.pantā paredzētajiem lietu piekritības noteikumiem, bet nenorāda Civilprocesa likuma normas, lai pamatotu savu teritoriālo piekritību.

¹⁴ Civilprocesa likuma 25.nodaļa

¹⁵ Civilprocesa likuma 223.panta 1.punkts

¹⁶ Strīda risināšana var ne tikai būt pakļauta tiesām, bet arī citām valsts vai pašvaldības iestādēm, šķīrējtiesām

¹⁷ Briseles IIbis Regulas 3.panta 1.punkta „b” apakšpunkts

¹⁸ Civilprocesa likuma 27.pants

Autores uzskata, ka nolēmumā tiesām vajadzētu pamatot gan pārrobežu, gan arī teritoriālo piekritību, jo lai noteiktu gan pārrobežu piekritību, gan teritoriālo piekritību ir piemērojami gan Eiropas Savienības regulējuma, gan Civilprocesa likuma noteikumi.

B. Briseles IIbis Regulas jurisdikcijas normu piemērošana vecāku atbildības lietās Latvijas tiesās

Pārrobežu jurisdikcijas jautājumiem vecāku atbildības lietās¹⁹ Briseles IIbis Regulā ir veltīta II nodaļas 2.iedaļa, kas paredz dažādus lietu piekritības pamatus vecāku atbildības lietās. Jāatzīmē, ka Latvijas tiesās kopš 2005.gada 1.marta vēl nav piemēroti pilnīgi visi astoņi panti pārrobežu jurisdikcijas jautājumos vecāku atbildības lietās. Tāpēc turpmāk ir apskatīti tikai tie pārrobežu jurisdikcijas pamati vecāku atbildības lietās, kas Latvijas tiesās ir piemēroti visbiežāk, un tiks vērsta īpaša uzmanība šo jurisdikcijas pamatu analīzei un to piemērošanas aspektiem.

a) Vispārējā jurisdikcija (8.pants)

Latvijas tiesās²⁰ visbiežāk pārrobežu lietu piekritība tiek pamatota ar Briseles IIbis Regulas 8.pantu, kas paredz vispārējo lietu piekritības pamatu pārrobežu vecāku atbildības lietās, atbilstoši kuram vienmēr ir kompetentas tās dalībvalsts tiesas, kurās ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta brīdī, kad tiesā ir celta prasība.

Pirmais Briseles IIbis Regulas 8.panta piemērošanas aspekts ir tāds, ka Regulas 8.pantā līdzīgi kā laulības lietās ir paredzēts tikai starptautiskais jeb pārrobežu lietu piekritības pamats, savukārt teritoriālo lietu piekritības pamatu nosaka attiecīgās dalībvalsts nacionālais procesuālais regulējums. Atšķirībā no Latvijas tiesu prakses laulības šķiršanas lietās, piemērojot Briseles IIbis Regulu, Latvijas tiesas vecāku atbildības lietās savu piekritību pamato gan ar Briseles IIbis Regulas 8.pantu, gan Civilprocesa likuma teritoriālās piekritības normām²¹. Jāatzīmē, ka, piemērojot citus Briseles IIbis Regulas pārrobežu lietu piekritības pamatus vecāku atbildības lietās, Latvijas teritoriālie lietu piekritības pamati ne vienmēr būs paredzēti Civilprocesa likumā, piemēram, kad tiek lūgta lietas nodošana Latvijas tiesai atbilstoši Briseles IIbis Regulas 15.pantam.

¹⁹ Briseles IIbis Regulā ir noteikts, ko saprot ar jēdzienu „vecāku atbildība” Briseles IIbis Regulas piemērošanas nolūkos, proti, ar „vecāku atbildību” saprot visas tiesības un pienākumus attiecībā uz bērna personu vai bērna īpašumu, kuras ir piešķirtas fiziskai vai juridiskai personai ar spriedumu, likumu vai nolīgumu (vienošanos), kam ir juridisks spēks. Jēdziens ietver aizgādības/aizbildnības tiesības un saskarsmes tiesības (Briseles IIbis Regulas 2.panta 7.punkts). Briseles IIbis Regulas angļu valodas teksts izmanto jēdzienu “*rights of custody*”, savukārt regulas latviešu valodas teksts izmanto jēdzienu “uzraudzības tiesības”. Atbilstošākais latviešu valodas jēdziens angļu jēdzienam „*rights of custody*” ir “aizgādība vai aizbildnība”.

²⁰ Uz 2009.gada 1.jūliju tās ir astoņas lietas, 2008.gadā - 3 lietas

²¹ Parasti tā ir Civilprocesa likuma 244.³ panta pirmā daļa, kas noteic, ka prasību lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, ceļ tiesā pēc bērna dzīvesvietas.

Piemēram, tas ir iespējams gadījumā, kad bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir Vācijā un attiecīgā Vācijas tiesa aptur tiesvedību un aicina puses iesniegt prasību Latvijas tiesā, jo ar Latviju bērnam ir īpaša saikne un tas ir bērna labākajās interesēs. Šajā gadījumā faktiski jebkura no Latvijas tiesām ir kompetenta skatīt šo lietu, jo Civilprocesa likums neparedz, kurai no Latvijas tiesām Briseles IIbis Regulas 15.panta piemērošanā ir jāpieņem piekritība.

Otrais *Briseles IIbis Regulas* 8.panta piemērošanas aspekts ir tāds, ka tiesai ir jākonstatē, vai attiecīgajā dalībvalstī bērnam ir pastāvīgā dzīvesvieta. Jēdziens „bērna pastāvīgā dzīvesvieta” *Briseles IIbis Regulā* nav definēts. Arī Latvijas nacionālie tiesību akti neparedz jēdziena „bērna pastāvīgā dzīvesvieta” definīciju. Taču Latvijas tiesu praksē ir vērojamas atšķirīgas tendences bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanā. Atbilstoši Latvijas tiesu praksei²² bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanā tiek ņemts vērā, vai bērnam ir būtiska saikne ar Latviju. Pie tam šī saikne tiek konstatēta, piemērojot tos kritērijus, kas paredzēti *Briseles IIbis Regulas* 12.panta 3.punktā²³ vai 15.panta 3.punktā²⁴. Taču jāatzīmē, ka būtiskās saiknes kritēriji, kas paredzēti minētajos pantos, ir saistīti tikai ar šo pantu piemērošanu, proti, par vienošanos par piekritību vai lietas nodošanu tiesai, kas atrodas labākā vietā tiesas spriešanai, un nav saistīti ar bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanas kritērijiem *Briseles IIbis Regulas* 8.panta piemērošanā. Jāatzīmē, ka kopš 2009.gada 2.aprīļa visas grūtības bērna pastāvīgās dzīvesvietas konstatēšanā ir atrisinātas, jo kopš šā laika tiesām ir jāvadās pēc Eiropas Kopienų Tiesas²⁵ izvirzītajiem kritērijiem bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanā²⁶.

²² Piemēram, skatīt Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009.gada 08.jūnija lēmumu lietā Nr.3-10/0903; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009.gada 13.februāra lēmumu lietā Nr. 3-10/728/08-7

²³ *Briseles IIbis Regulas* 12.panta 3.punkta “a” apakšpunkts paredz, ka dalībvalsts tiesām ir piekritība attiecībā uz vecāku atbildību tiesas procesos, ja bērnam ir būtiska saikne ar attiecīgo dalībvalsti, jo īpaši, pamatojoties uz to, ka vienai no personām, kurām ir vecāku atbildība, pastāvīgā dzīvesvieta ir šajā dalībvalstī, vai ja bērns ir šīs dalībvalsts pilsonis.

²⁴ *Briseles IIbis Regulas* 15.panta 3.punkts paredz, ka uzskata, ka bērnam ir īpaša saikne ar dalībvalsti, ja šī dalībvalsts (a) ir kļuvusi par bērna pastāvīgo dzīvesvietu pēc tam, kad tieša celta prasība; vai (b) ir bērna iepriekšējā pastāvīgā dzīves vieta; vai (c) ir bērna pilsonības vieta; vai (d) ir tās personas pastāvīgā dzīves vieta, kurai ir vecāku atbildība; vai (e) ir vieta, kurā atrodas bērna īpašums, un ja lieta ir saistīta ar bērna aizsardzības pasākumiem, kuri attiecas uz šī īpašuma pārvaldīšanu, saglabāšanu vai atsavināšanu.

²⁵ Eiropas Kopienų Tiesas spriedumns lietā C-523/07. Teksts ir pieejams 2009. gada 20. jūnija Eiropas Kopienų Oficiālajā Vēstnesī C 141, 14. lpp.

²⁶ Eiropas Kopienų Tiesas spriedumns lietā C-523/07 72(2).punkts - “pastāvīgās dzīvesvietas” jēdziens *Regulas* Nr. 2201/2003 8. panta 1. punkta izpratnē ir jāinterpretē tādējādi, kā šī dzīvesvieta atbilst vietai, ko raksturo bērna zināma integrācija sociālajā un ģimenes vidē. Šajā sakarā vērā ir īpaši jāņem ilgums, regularitāte, apstākļi, uzturēšanās dalībvalsts teritorijā, kā arī ģimenes pārcelšanās šajā valstī iemesli, bērna pilsonība, izglītošanas vieta un apstākļi, valodu zināšanas, kā arī bērna ģimenes un sīciālie sakari minētajā valstī. Bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir jānosaka valsts tiesai, ņemot vērā visus katrā konkrētā gadījumā pastāvošos faktiskos apstākļus.

Jāatzīmē, ka to, vai bērnam ir pastāvīgā dzīvesvieta attiecīgajā dalībvalstī, ir jākonstatē brīdī, kad tiesā ir celta prasība. Līdz ar to tiesai nav jāgaida otras puses viedoklis par bērna pastāvīgo dzīvesvietu attiecīgajā dalībvalstī, tiesai *ex officio* ir jāpārbauda, vai bērnam ir pastāvīgā dzīvesvieta attiecīgajā dalībvalstī brīdī, kad tiesā ir celta prasība, vadoties nu jau no Eiropas Kopienu Tiesas izvirzītajiem kritērijiem. Tas nozīmē, ka Latvijas tiesās bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir jākonstatē pēc prasības pieteikuma saņemšanas, pieņemot vienu no Civilprocesa likuma 131.pantā paredzētajiem lēmumiem. Nenoliedzami var gadīties situācijas, kad tiesa būs pieņēmusi lēmumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu, konstatējot, ka bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā, taču lietas izskatīšanas laikā, saņemot pierādījumus no atbildētāja, tiesa tomēr var konstatēt, ka bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir citā dalībvalstī. Šādā gadījumā ir jāpiemēro Briseles IIbis Regulas 17.pants.

b) Vienošanās par jurisdikciju (12.pants)

Briseles IIbis Regulas 12.panta 1. un 2.punkts paredz dalībvalsts tiesām jurisdikciju tajos gadījumos, kad vecāku atbildības lietas ir saistītas ar laulības lietām. Šis regulējums ir jo īpaši būtisks, jo Latvijā lietās par laulības šķiršanu vai neesamību prasījumi, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām, izspriežami vienlaikus, tostarp arī prasījumi par aizgādības noteikšanu vai saskarsmes tiesību izmantošanu²⁷. Tāpēc nereti arī Briseles IIbis Regulas piemērošanā Latvijas tiesām nākas saskarties ar tādiem prasības pieteikumiem, kas apvieno prasījumus gan par laulības šķiršanu, gan arī prasījumus par aizgādības noteikšanu vai saskarsmes tiesību izmantošanu. Piemēram, tas ir iespējams, kad prasības pieteikumu par laulības šķiršanu prasītājs ceļ Latvijā pēc atbildētāja pastāvīgās dzīvesvietas un lūdz kopā līdz ar prasību par laulības šķiršanu izlemt jautājumu par aizgādības noteikšanu, taču pats ar bērnu ilgstoši pastāvīgi dzīvo citā dalībvalstī.

Jāatzīmē, ka prasījumu apvienošana Briseles IIbis Regulas piemērošanas nolūkos ir iespējama tikai tad, ja ir izpildīti vairāki nosacījumi.

Pirmkārt, Briseles IIbis Regula pieļauj apvienot laulības lietas un vecāku atbildības prasījumus tikai tajos gadījumos, kad laulības lietu piekritības pamats izriet no kāda no tiem pamatiem, kas paredzēti Briseles IIbis Regulas 3.pantā.

Otrkārt, prasījumu apvienošana ir iespējama, ja vismaz vienam no laulātajiem ir vecāku atbildība par šo bērnu.

Treškārt, apvienošana ir iespējama, ja lietu piekritību tiesām attiecībā uz vecāku atbildības prasījumiem ir skaidri vai citādi nepārprotami pieņēmuši laulātie un personas, kurām ir vecāku atbildība brīdī, kad tiesā ir celta prasība.

²⁷ Civilprocesa likuma 238.pants

Ceturtkārt, ja tiesas jurisdikcija, kuru ir pieņēmušas puses, ir bērna vislabākajās interesēs. Tas nozīmē, ka ja kāds no šiem nosacījumiem neizpildās, tad regula nepieļauj vienlaikus izskatīt gan laulības lietu prasījumu, gan vecāku atbildības prasījumu.

Piemērojot Briseles IIbis Regulas nosacījumus par prasījumu apvienošanu, Latvijas tiesām pēc prasības pieteikuma saņemšanas *ex officio* jāizvērtē, vai uz prasības iesniegšanas brīdi ir izpildīti visi nepieciešamie nosacījumi, kas paredzēti Briseles IIbis Regulā, lai apvienotu prasījumus, nepieciešamības gadījumā lūdzot novērst trūkumus un izprasot attiecīgos pierādījumus. Nebūtu pieļaujams pieņemt lēmumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu un gaidīt atbildētāja viedokli, piemēram, jautājumā par to, vai viņš piekrīt prasījumu apvienošanai, jo atbilstoši Briseles IIbis Regulas nosacījumiem lietu piekritība tiesām ir skaidri vai citādi nepārprotami jāpieņem brīdī, kad tiesā ir celta prasība. Gadījumā, ja pēc trūkumu novēršanas tiesa tomēr konstatē, ka neīstenojas kaut viens no Briseles IIbis Regulā paredzētajiem nosacījumiem, lai apvienotu prasījumus, tad būtu jāpiemēro Briseles IIbis Regulas 17.pants un Civilprocesa likuma 131.pantā paredzētais par atteikšanos pieņemt prasības pieteikumu. Jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē šie jautājumi tiek risināti savādāk. Vienā no gadījumiem²⁸, kad prasības pieteikums tika iesniegts gan par laulības šķiršanu, gan arī par aizgādības tiesību noteikšanu, neievērojot Briseles IIbis Regulas noteikumus, tika piemērots nevis Briseles IIbis Regulas 17.pants, bet gan tās 15.pants par lietas nodošanu tiesai, kas atrodas labākā vietā tiesas spriešanai²⁹. Jāatzīmē, ka šāds risinājums nebūtu pieļaujams, jo lietas nodošana atbilstoši Briseles IIbis Regulas nosacījumiem ir iespējama tikai vecāku atbildības lietās un tikai tad, ja tiesa, kura vēlas nodot lietu, ir kompetenta skatīt šo lietu pēc būtības, piemēram, tai ir jurisdikcija skatīt lietu atbilstoši Briseles IIbis Regulas 8.pantā paredzētajam lietu piekritības pamatam, kā arī īstenojoties citiem nosacījumiem, kas paredzēti Briseles IIbis Regulas 15.pantā.³⁰

²⁸ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2008.gada 3.novembra lēmums lietā Nr.C29160407

²⁹ Briseles IIbis Regulas 15.pants

³⁰ Praktiskā rokasgrāmata Padomes Regulas (EK) Nr.2201/2003 piemērošanai, 18.lpp. Teksts pieejams Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkla civillietās un komercietās mājas lapā pēc adreses: http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_ec_vdm_lv.pdf

BRISELES IIBIS REGULAS UN HĀGAS 1980.GADA KONVENCIJAS NORMU PIEMĒROŠANA BĒRNU NOLAUPIŠANAS LIETĀS LATVIJAS TIESĀS

Skudra Agris,

Latvijas Centrālās iestādes pārstāvis bērnu pārobežu nolaupīšanas lietās

Mg.iur. Kucina Irēna,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

Līdz ar personu mobilitātes palielināšanos, sabiedrībā palielinās arī tādu laulību un ģimeņu skaits, kurās personas ir dažādu valstu pilsoņi vai arī, kuru dzīvesvietas iepriekš bijušas dažādās valstīs. Taču ir tikai likumsakarīgi, ka palielinās arī šķirto laulību un izjukušo ģimeņu skaits. Nereti laulības šķiršanas vai ģimenes izjukšanas rezultātā, kurās ir arī bērni, var novest pie tādām sekām, kad viens no vecākiem pēc kopdzīves izbeigšanas vai laulības šķiršanas, īstenojot kopīgas aizgādības tiesības pār bērnu, nolemj pārcelties ar bērnu dzīvot uz citu valsti pretēji otra vecāka vēlmēm vai arī, kad viens no bērna vecākiem, saskaņojot ar otru vecāku, dodas uz citu valsti, taču norunātajā laikā bērnu neatved atpakaļ uz viņa pastāvīgās dzīvesvietas valsti. Arī Latvijā, jo īpaši pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, arvien pieaug tādu gadījumu skaits, kuros viens no vecākiem, pretēji tiesiska risinājuma iespējām, vienpersoniski izlemj jautājumu par bērna dzīvesvietu ārvalstī, kaut gan starp vecākiem pastāv kopīga aizgādība pār bērnu un šāds jautājums būtu jāizlemj kopīgi. Nereti arī ārvalstī dzīvojošais vecāks bez otra vecāka piekrišanas atved bērnu uz Latviju.

Sabiedrībā un masu medijos šādi gadījumi tiek saukti par bērnu nolaupīšanu, bet tiesību zinātnē par bērnu pārobežu prettiesisku aizvešanu vai aizturēšanu (turpmāk – bērnu nolaupīšana).

Šā raksta mērķis ir sniegt ieskatu tiesiskajā regulējumā, tā galvenajos principos, kas radīti, lai starptautiski aizsargātu bērnus no nolaupīšanas, kā arī analizēt Latvijas tiesu praksi šo principu piemērošanā.

A. Ieskats tiesiskajā regulējumā

Par efektīvu mehānismu bērnu nolaupīšanas gadījumos ir atzīta Hāgas Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem¹ (turpmāk – Hāgas konvencija), kas ir saistoša 81 pasaules valstij².

¹ Hāgas 1980.gada 25.oktobra konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem: LR Starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 23. oktobris, Nr. 151

² Hāgas konvencija ir saistoša 59 HCCH dalībvalstīm un 22 valstīm, kas nav HCCH dalībvalstis. Informācija par Hāgas konvencijas līgumslēdzējām valstīm ir pieejama HCCH mājas lapā: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=24 (aplūkota 2009.gada 5.jūlijā).

Hāgas konvencijas galvenie mērķi ir aizsargāt bērnus no nelabvēlīgās ietekmes, ko radījusi viņu nolaupīšana, un paredzēt rīcību, kas nodrošinātu bērnu ātru atgriešanos to pastāvīgās dzīvesvietas valstī³, kā arī aizsargāt to personu tiesības un intereses, kurām ir tiesisks pamats īstenot aizgādību vai aizbildnību par bērnu⁴. Tas, ka bērnu nolaupīšana ir aktuāla problēma, kuras risināšanai starptautiski ir nepieciešama vienota pieeja, ir arī minēts Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijā par bērna tiesībām⁵.

Sākot ar 2005.gada 1.martu regulējums bērnu nolaupīšanas jautājumos paralēli balstās arī uz Padomes Regulas (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu⁶ (turpmāk – Briseles IIbis Regula) noteikumiem⁷, kuri gan aizstāj atsevišķus Hāgas konvencijas noteikumus, gan tos papildina. Tādējādi attiecībās starp Eiropas Savienības dalībvalstīm bērnu nolaupīšanas jautājumos paralēli piemēro gan Hāgas konvenciju, gan arī Briseles IIbis Regulu. Taču gan Hāgas konvencijas, gan arī Briseles IIbis Regulas piemērošanu Latvijā papildina arī Latvijas nacionālais regulējums⁸.

B. Galvenie principi Hāgas konvencijas un Briseles IIbis Regulas piemērošanā

a) Priekšnosacījumi, lai lemtu par bērna atgriešanu bērna pastāvīgās dzīvesvietas valstī

Lai lemtu par bērna atgriešanu bērna pastāvīgās dzīvesvietas valstī, vispirms atbilstoši Hāgas konvencijai ir jākonstatē divi priekšnosacījumi – bērna pastāvīgā dzīvesvieta pirms nolaupīšanas un bērna nolaupīšanas prettiesiskums. Tikai pēc bērna pastāvīgās dzīvesvietas konstatēšanas ir jāvērtē bērna nolaupīšanas prettiesiskums, konstatējot, vai atbilstoši bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesību aktiem ir vai nav pārkāptas personas tiesības uz aizgādību vai aizbildnību.

³ Hāgas konvencijas preambula

⁴ Hāgas konvencijas 3.pants

⁵ 1989.gada 20.novembra Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par bērna tiesībām 1991.gada 4.septembrī apstiprināja Augstākā Padome. Konvencijas 11.pants noteic, ka dalībvalstis veic pasākumus cīņai pret bērnu prettiesisku pārvietošanu un viņu neatgriešanos no ārzemēm. Šajā nolūkā dalībvalstis sekmē divpusēju vai daudzpusēju nolīgumu noslēgšanu vai pievienošanu spēkā esošajiem nolīgumiem.

⁶ Eiropas Savienības Padomes regulas (EK) Nr.2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr.1347/2000 atcelšanu. Pieejams 2003.gada 23.decembra Eiropas Kopienu Oficiālajā Vēstnesī L 338, 1.-29.lpp.

⁷ Briseles IIbis Regulas 11.pants, 42.pants

⁸ 2006.gada 11.oktobrī spēkā stājās grozījumi Civilprocesa likumā, kas paredz skaidrākus noteikumus, kā piemērot Hāgas konvencijas un Briseles IIbis Regulas noteikumus. Grozījumi Civilprocesa likumā paredz divas jaunas nodaļas, proti, 77.¹ nodaļu, kas paredz noteikumus lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī, un 77.² nodaļu, kas regulē noteikumus lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā.

Konstatējot, ka atbilstoši šiem priekšnosacījumiem ir notikusi bērna nolaupīšana, tad jākonstatē, vai nav piemērojams kāds no Hāgas konvencijā paredzētajiem bērna neatgriešanās pamatiem.

Bērna pastāvīgā dzīvesvieta

Nedz Hāgas konvencijā, nedz Briseles IIbis Regulā jēdziens „bērna pastāvīgā dzīvesvieta” nav definēts. Arī Latvijas nacionālais regulējums šajā jautājumā klusē. Taču jaunākajā Eiropas Kopienu Tiesas judikatūrā attiecībā uz Briseles IIbis Regulas piemērošanu lietā C-523/07 *Korkein hallinto-oikeus* (2009.gada 2.aprīļa spriedums) Eiropas Kopienu Tiesa ir izvirzījusi kritērijus bērna pastāvīgās dzīvesvietas konstatēšanā⁹. Līdz ar to Eiropas Kopienu Tiesa ir atvieglojusi Eiropas Savienības dalībvalstu tiesām uzdevumu bērna pastāvīgās dzīvesvietas konstatēšanā Briseles IIbis Regulas piemērošanā, tostarp arī jautājumos par bērnu nolaupīšanu. Taču rodas jautājums, ciklāl šī interpretācija ir saistoša Eiropas Savienības dalībvalstu tiesām, piemērojot tikai Hāgas konvenciju, lai konstatētu, vai bērna pastāvīgā dzīvesvieta pirms nolaupīšanas bija trešajā valstī. Autori sliecas uzskatīt, ka Latvijas tiesām būtu jāvadās pēc Eiropas Kopienu Tiesas noteiktajiem kritērijiem bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanā arī tad, kad tiek piemērota tikai Hāgas konvencija, lai noteiktu, vai bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir kādā trešajā valstī, jo šobrīd Latvijas nacionālais regulējums nesniedz definīciju vai kritērijus, kā Latvijas tiesām noteikt bērna pastāvīgo dzīvesvietu.

Latvijas tiesu praksē, izskatot lietas par bērna nolaupīšanu, praktiski nevienā no gadījumiem tiesas nekonstatē bērna pastāvīgo dzīvesvietu, vai nu šo jautājumu pilnībā ignorējot vai arī piekrītot pieteicēja norādītajam attiecībā uz bērna pastāvīgo dzīvesvietu¹⁰. Taču jāatzīmē, ka bērna pastāvīgās dzīvesvietas precīza noteikšana ir ļoti būtiska Hāgas konvencijas un Briseles IIbis Regulas piemērošanā. Atbilstoši bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesību aktiem tiek konstatēts bērna nolaupīšanas prettiesiskums. Nav arī izslēgti tie gadījumi, kad pēc nolaupīšanas bērns iegūst pastāvīgu dzīvesvietu nolaupīšanas valstī, tādēļ tiesai šādos gadījumos nav vairs pamata lemt par bērna atgriešanu.

⁹ Eiropas Kopienu Tiesas spriedums lietā C-523/07. Teksts ir pieejams 2009. gada 20. jūnija Eiropas Kopienu Oficiālajā Vēstnesī C 141, 14.lpp. Sprieduma 72(2).punkts - “pastāvīgās dzīvesvietas” jēdziens Regulas Nr. 2201/2003 8. panta 1. punkta izpratnē ir jāinterpretē tādējādi, kā šī dzīvesvieta atbilst vietai, ko raksturo bērna zināma integrācija sociālajā un ģimenes vidē. Šajā sakarā vērā ir īpaši ir jāņem ilgums, regularitāte, apstākļi, uzturēšanās dalībvalsts teritorijā, kā arī ģimenes pārceļšanās šajā valstī iemesli, bērna pilsonība, izglītošanas vieta un apstākļi, valodu zināšanas, kā arī bērna ģimenes un sīciālie sakari minētajā valstī. Bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir jānosaka valsts tiesai, ņemot vērā visus katrā konkrētā gadījumā pastāvošos faktiskos apstākļus.

¹⁰ Piemēram, skatīt Rīgas rajona tiesas 2008.gada 4.novembra lēmumu lietā Nr.C33241308; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2007.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr.C30-1553/5-2007.g.

Līdz ar to autori sliecas uzskatīt, ka neskatoties uz to, vai pieteikumā ir norādīts vai nav norādīts, kur ir bērna pastāvīgā dzīvesvieta, kā arī, neskatoties uz to, ka atbildētājs iebilst vai neiebilst jautājumā par bērna pastāvīgo dzīvesvietu, tiesām jāīsteno objektīvās izmeklēšanas princips un pašām jānosaka bērna pastāvīgā dzīvesvieta, nepieciešamības gadījumā izprasot pierādījumus.

Bērna nolaupīšanas prettiesiskums

Bērna nolaupīšanas prettiesiskuma konstatēšanā, tāpat kā bērna pastāvīgās dzīvesvietas noteikšanā Hāgas konvencijas piemērošana būtiski mijiedarbojas ar valstu nacionālo materiālo normu piemērošanu, proti, bērna nolaupīšanas prettiesiskums Hāgas konvencijas izpratnē rodas, ja ar bērna aizvešanu vai aizturēšanu tiek pārkāptas aizgādības vai aizbildnības tiesības, kas var tikt nodibinātas ar likumu, ar tiesas vai administratīvu lēmumu vai ar vienošanos, ko nosaka saskaņā ar bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesību aktiem¹¹. Latvijas nacionālais regulējums paredz visus trīs Hāgas konvencijā tieši pieminētos aizgādības un aizbildnības rašanās pamatus.

Latvijas tiesu praksē tiek pievērsta ļoti rūpīga uzmanība bērna nolaupīšanas prettiesiskuma konstatēšanā, gan vērtējot ārvalsts likumus aizgādības vai aizbildnības jautājumos, gan vērtējot pušu vienošanos šajos jautājumos un to vai saskaņā ar bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesību aktiem šai vienošanās ir juridisks spēks, gan arī vērtējot, vai bērna pastāvīgās dzīvesvietas valstī ir pieņemts nolēmums aizgādības vai aizbildnības jautājumos un vai tas ir stājies likumīgā spēkā¹².

Atšķirībā no Hāgas konvencijas Briseles IIbis Regula konkretizē, kuros gadījumos aizgādības tiesības ir uzskatāmas par kopīgi īstenotām¹³. Līdz ar to bērna aizvešana no vienas dalībvalsts uz otru bez attiecīgās personas piekrišanas saskaņā ar Briseles IIbis Regulas noteikumiem automātiski tiek uzskatīta par prettiesisku nolaupīšanu.

b) Bērna neatgriešanās pamati

Ja ir konstatēts, ka ir notikusi bērna nolaupīšana, tad ir jāizvērtē, vai nav piemērojams kāds no Hāgas konvencijā paredzētajiem bērna neatgriešanās pamatiem.

¹¹ Hāgas konvencijas 3.pants

¹² Piemēram, skatīt Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2008.gada 19.novembra lēmums lietā Nr.C31287808; Rīgas rajona tiesas 2008.gada 4.novembra lēmumu lietā Nr.C33241308

¹³ Briseles IIbis Regulas 2.panta 11.punkts

Hāgas konvencijā paredzēto bērna neatgriešanās pamatu piemērošana ir būtiska, jo to konstatēšana pieļauj bērna palikšanu nolaupīšanas valstī un nepieļauj bērna atgriešanu tā pastāvīgās dzīvesvietas valstī. Bērna neatgriešanās pamatu uzskaitījums Hāgas konvencijā ir izsmelošs, tāpēc nav pieļaujama to paplašināšana. Pie tam bērna neatgriešanās pamati jāpierāda personai vai iestādei, kas iebilst pret bērna atgriešanu¹⁴.

Hāgas konvencija pieļauj bērnu neatgriešanu šādos gadījumos:

1) *kad bērns ir iedzīvojis jaunajā vidē pēc tā nolaupīšanas*¹⁵. Jāatzīmē, ka šis neatgriešanās pamats ir piemērojams tikai tajos gadījumos, kad lietas izskatīšana ir uzsākta pēc gada termiņa beigām, kopš ir notikusi bērna nolaupīšana. Taču jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē tomēr pastāv gadījumi, kad šis neatgriešanās pamats tiek piemērots pat tad, kad lietas izskatīšana ir uzsākta pirms gada termiņa beigām, piemēram, pat tajos gadījumos, kad bērns kopš nolaupīšanas Latvijā ir pavadījis tikai pāris mēnešus¹⁶;

2) *kad atgriešana bērnam sagādā fizisku vai psiholoģisku kaitējumu vai citādi rada tam neciešamu situāciju*¹⁷. Jāatzīmē, ka šis ir viens no visvairāk diskutētajiem un sensitīvākajiem bērna neatgriešanās pamatiem. Svarīgi atzīmēt, ka, vērtējot šo neatgriešanās pamatu, ir jānošķir divi gadījumi, proti, tiesām ir jāvērtē, vai bērna atgriešana var vai nevar nodarīt bērnam kaitējumu, taču tiesai nav jāvērtē bērna labklājība, nosakot, pie kura no vecākiem bērnam ir labāk, jo šī jautājuma izlemšana ietilpst aizgādības vai aizbildnības tiesību lietu kategorijās un tas neietilpst Hāgas konvencijas piemērošanas sfērā.¹⁸ Latvijas tiesu prakse liecina, ka visos gadījumos kā galvenais puses, kura iebilst pret bērna atgriešanos (bērna nolaupītājs), arguments tiek izmantots šis neatgriešanās pamats. Latvijas tiesu prakse šī neatgriešanās pamata piemērošanā ir samērā atšķirīga. Tā, piemēram, vienā gadījumā Latvijas tiesa uzskatīja, ka bērna nolaupītājs nav spējis pierādīt pieprasījuma par bērna atgriešanu iesniedzēja seksuālo vardarbību pret bērnu, kaut gan persona apgalvoja, ka ir to redzējis¹⁹. Citā gadījumā tiesa uzskatīja par nepierādītu arī viena vecāka fizisko vardarbību pret otru vecāku, kas, savukārt, varētu būt par iemeslu emocionālai vardarbībai pret bērnu²⁰.

¹⁴ Hāgas konvencijas 13.panta „a” punkts un „b” punkts

¹⁵ Hāgas konvencijas 12.pants

¹⁶ Piemēram, skatīt Talsu rajona tiesas 2007.gada 3.decembra lēmumu lietā Nr.C-36-0607; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2007.gada 24.maija lēmumu lietā Nr.CA-2608/2

¹⁷ Hāgas konvencijas Hāgas konvencijas 13.panta „b” punkts

¹⁸ Hāgas konvencijas 16.pants

¹⁹ Piemēram, skatīt Rīgas rajona tiesas 2008.gada 18.jūnija lēmumu lietā Nr.C33140508; Rīga apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2008.gada 4.septembra lēmumu lietā Nr.CA-3583/4

²⁰ Piemēram, skatīt Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2008.gada 7.jūlija lēmumu lietā Nr.C31193208; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2008.gada 10.septembra lēmums lietā Nr.CA-3847/20; Rīgas rajona tiesas 2008.gada 13.marta lēmums Nr.C33095508

Latvijas tiesu praksē ir arī tādas lietas, kur tiesas uzskatījušas šo neatgriešanās pamatu par pierādītu, uzskatot, ka bērna šķiršana no mātes radīs viņam neciešamu situāciju gadījumos, kad mātes atsakās doties atpakaļ uz bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsti, pamatojot to ar nepietiekamiem finanšu līdzekļiem, pajumtes trūkumu, utt.²¹ Šādu argumentu rezultātā vienā gadījumā Latvijas tiesa ir arī izmantojusi Briseles II-bis Regulas 11.panta 4.punkta iespējas, noskaidrojot, kādi iespējamie aizsardzības pasākumi būs pieejami bērnam pēc viņa atgriešanās pastāvīgās dzīvesvietas valstī. Pēc atbildes saņemšanas Latvijas tiesa tomēr pieņēma lēmumu par bērna neatgriešanu²².

3) *kad bērns iebilst pret atgriešanos*²³. Bērna tiesības iebilst pret atgriešanos ir samērā elastīgs bērna neatgriešanās pamats, jo bērna viedokļa atzīšana par pamatu, lai bērns neatgrieztos, var būt tikai tajos gadījumos, kad bērns būs sasniedzis attiecīgu vecumu un brieduma pakāpi. Līdz ar to attiecīga vecuma un brieduma pakāpes konstatēšana balstās tikai un vienīgi uz tiesas vērtējumu. Jāatzīmē, ka Latvijas tiesu praksē ir bijis gadījums, kad bērna neatgriešana ir pamatota ar bērna iebildumiem pret atgriešanos²⁴.

4) *kad persona vai iestāde, kas ir uzņēmusies rūpes pār bērnu, bērna aizvešanas vai aizturēšanas laikā nav izmantojusi savas tiesības uz aizgādību vai aizbildnību, ir piekritusi bērna aizvešanai vai aizturēšanai vai arī nav iebildusi pret to*²⁵. Jāatzīmē, ka šī neatgriešanās pamata piemērošana Latvijas tiesu praksē nav vērojama;

5) *kad to nepieļauj bērna nolaupīšanas valsts pamatprincipi par cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzību*²⁶. Jāatzīmē, ka šis neatgriešanās pamats tika piemērots tikai dažos Latvijas tiesu nolēmumos²⁷. Pie tam tas tika piemērots līdz ar Hāgas konvencijas 13.panta „b” punktā paredzēto neatgriešanās pamatu. Taču jānorāda, ka par šī neatgriešanās pamata iekļaušanu Hāgas konvencijā un tā piemērošanu tiesību zinātnieku vidū pastāv atšķirīgi viedokļi²⁸.

Būtiski atzīmēt, ka Briseles II-bis Regulas noteikumi izslēdz Hāgas konvencijas noteikumu piemērošanu trijos aspektos.

²¹ Piemēram, skatīt Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2007.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr.C30-1553/5-2007.g.

²² Piemēram, skatīt Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2007.gada 24.maija lēmumu lietā Nr.CA-2608/2

²³ Hāgas konvencijas 13.pants

²⁴ Piemēram, skatīt Liepājas tiesas 2006.gada 13.decembra lēmumu lietā Nr.C20-279706/12, 2006.gads

²⁵ Hāgas konvencijas 13.panta „a” punkts

²⁶ Hāgas konvencijas 20.pants

²⁷ Piemēram, skatīt Rīgas rajona tiesas 2006.gada 18.aprīlā lēmumu lietā Nr.C33055206; Liepājas tiesas 2006.gada 13.decembra lēmumu lietā Nr.C20-279706/12, 2006.gads

²⁸ Beaumont P.R. and McEleavy P.E. “The Hague Convention on International Child Abduction” OUP, Oxford, 1999 at p. 172-173

Pirmkārt, saskaņā ar Briseles IIbis Regulas noteikumiem²⁹ tiesa nevar atteikt bērna atgriešanos, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13.panta "b" punktu³⁰, ja ir noskaidrots, ka attiecīgi pasākumi ir veikti, lai nodrošinātu bērna aizsardzību pēc tā atgriešanās.

Otrkārt, tiesa nevar atteikt atdot bērnu atpakaļ, ja personai, kas pieprasījusi bērna atgriešanos, nav sniegta iespēja tikt uzklausītai.³¹

Treškārt, atšķirībā no Hāgas konvencijas noteikumiem Briseles IIbis Regula paredz jauninājumu procesuālajiem noteikumiem, kad bērna atgriešana ir atteikta, pamatojoties uz Hāgas konvencijas 13.pantu.³²

C. Statistika par Hāgas konvencijas un Briseles IIbis Regulas piemērošanu Latvijas tiesās

Lai gan Latvijā Hāgas konvencija stājās spēkā 2002.gada 1.februārī, tās piemērošana tika uzsākta tikai kopš 2004.gada. Pēc Latvijas Centrālās iestādes³³ datiem kopā kopš 2004.gada uz 2009.gada 5.jūliju ir bijušas 52 lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu no Latvijas pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī, savukārt kopš 2005.gada uz 2009.gada 5.jūliju ir bijušas 15 lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu no ārvalsts pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā.

Lietas par bērna atgriešanu no ārvalsts uz Latviju

Gadījumos, kad bērns ticis prettiesiski pārvietots no Latvijas uz ārvalsti vai aizturēts ārvalstī, 17 gadījumos tā ir bijusi Īrija, 16 – Apvienotā Karaliste, 6 - Vācija, 3 – Spānija, 2 – Zviedrija un pa vienam gadījumam – Turcija, Somija, Ķīna, Francija, ASV, Ukraina, Polija, un Itālija. Visos šajos gadījumos bērnu vecāki ir bijuši Latvijas pilsoņi vai nepilsoņi. 18 gadījumos ārvalsts tiesas lēma bērnus atgriezt atpakaļ Latvijā, 6 gadījumos ārvalsts tiesas lēma bērnus neatgriezt Latvijā, 14 gadījumos pieprasījuma iesniedzēji atsauca savus pieprasījumus, 14 lietās procedūra Hāgas konvencijas ietvaros ārvalstīs vēl turpinās.

²⁹ Briseles IIbis Regulas 11.panta 4.punkts

³⁰ Hāgas konvencijas 13.panta „b” punkts paredz, ka bērns nav jāatgriež, ja pastāv nopietns risks, ka bērna atgriešana sagādās bērnam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju

³¹ Briseles IIbis Regulas 11.panta 5.punkts

³² Briseles IIbis Regulas 11.panta 6. - 8.punkts

³³ Iepriekš - Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija, kopš 2009.gada 1.jūlija – Tieslietu ministrija

Tikai 6 gadījumos personas, kuras uzskata, ka, aizvedot bērnu uz citu Hāgas konvencijas dalībvalsti, ir pārkāptas tās aizgādības tiesības, ir izmantojušas Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļas piedāvāto iespēju iesniegt tiesai pieteikumu, lai tā pieņem lēmumu par pieprasījuma iesniegšanu ārvalstij par bērna atgriešanu Latvijā. Pārējos gadījumos pieprasījuma iesniedzēji savus pieprasījumus iesnieguši ārvalstīm ar Latvijas Centrālās iestādes palīdzību. Nevienā gadījumā personas nav vērsušās tieši ārvalsts centrālajā iestādē vai ārvalsts tiesā. Jāatzīmē arī tas, ka Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļas noteikumi ir izmantojami arī tādā gadījumā, ja bērns ir nolaupīts uz valsti, kas nav Hāgas konvencijas dalībvalsts. Latvijas tiesu praksē šāda bijusi tikai 1 lieta, kad bērns tika aizvests uz Krieviju. Visos 6 gadījumos pirmās instances tiesas pieņēmušas lēmumus iesniegt pieprasījumus ārvalstij par bērna atgriešanos Latvijā, 2 gadījumos otrajā instancē tika nolemts atcelt pirmās instances tiesas lēmumus³⁴, 1 gadījumā otrajā instancē pirmās instances tiesas lēmums tika atstāts negrozīts, 2 gadījumos par pirmās instances tiesas lēmumiem blakus sūdzības netika iesniegtas, 1 gadījumā notiek tiesvedība otrajā instancē.

Lietas par bērna atgriešanu no Latvijas uz ārvalsti

Gadījumos, kad bērns ticis prettiesiski pārvietots no ārvalsts uz Latviju vai aizturēts Latvijā, 4 gadījumos tas ir bijis no Apvienotās Karalistes, 2 – no Itālijas, 2 – no Zviedrijas un pa vienam no - Īrijas, Norvēģijas, Izraēlas, Igaunijas, Vācijas, Austrijas un Austrālijas. 13 no šiem gadījumiem bērnu vecāki ir bijuši dažādu valstu pilsoņi un bērna nolaupītājs ir bijusi māte, savukārt 2 gadījumos bērna vecāki bija Latvijas pilsoņi vai nepilsoņi un bērna nolaupītājs bija bērna tēvs. No šiem 15 gadījumiem, 6 gadījumos Latvijas tiesas lēmušas, ka bērns jāatgriež viņa pastāvīgās dzīvesvietas valstī, 4 gadījumos Latvijas tiesas lēmušas, ka bērnam nav jāatgriežas, 4 gadījumos, lietai nonākot Latvijas tiesās, pieprasījuma iesniedzēji atsauca pieprasījumus un lietas tika izbeigtas, savukārt 1 gadījumā bērna nolaupītājs bērnu nogādāja atpakaļ ārvalstī brīvprātīgi, lietai nemaz nenonākot līdz tiesai. Tātad Latvijas tiesās ir nonākuši 14 gadījumi. Ievērojot to, ka 4 gadījumos pieprasījuma iesniedzēji savus pieprasījumus atsauca un lietas tika izbeigtas, šobrīd var runāt par 10 lietām Latvijas tiesās attiecībā uz bērna atgriešanu no Latvijas uz ārvalsti. Interesanti atzīmēt, ka no šiem 10 gadījumiem, četri, kuros tiesas lēma par bērna neatgriešanu, tika pieņemti laika posmā līdz 2008.gadam, savukārt atlikušie 6 gadījumi, kuros tiesas lēma par bērna atgriešanu, tika pieņemti 2008.gadā un 2009.gada sākumā. Tas, savukārt, ļauj secināt, ka Latvijā pieaug zināšanas un pieredze Hāgas konvencijas un Briseles IIbis piemērošanā.

³⁴ Vienā gadījumā tiesvedības laikā bērns tika brīvprātīgi atgriezts pieteicējam, otrā gadījumā otrās instances tiesa konstatēja, ka pieteicējs nav faktiski realizējis savas aizgādības tiesības

No šiem 10 gadījumiem, 7 gadījumos lietas tika izskatītas divās instancēs, savukārt 3 gadījumos tikai vienā instancē. Visos gadījumos, kuros lietas tika izskatītas otrajā instancē, pirmās instances tiesas lēmumi tika atstāti spēkā.